

ressò *mont-roigenc*

LES ESCOLES A MONT-ROIG: EMILI SOLER I AGUSTÍ SARDÀ... FINS 1936

Martí Rom

www.martirom.cat

08-06-2015

En aquest web de “**Ressò mont-roigenc**” acabem de publicar el llibre “Emili Soler i Fors, mestre de Mont-roig. L’edifici de les escoles: història de la seva construcció. I altres fragments de les seves memòries”, en el qual ens descriu amb detall la seva relació, com a mestre, amb Mont-roig (1896 a 1911). Al “**Ressò mont-roigenc**” núm. 97 (1r trimestre del 2006), a la pàg. 10, ja s’havia publicat una breu crònica d’aquest mestre. També parla a bastament del senador mont-roigenc Agustí Sardà Llaberia.

El meu objectiu en aquest text es fer un recull fruit de la recerca, des de fa anys, d’informacions a diaris antics sobre les escoles al nostre poble, per acabar de contextualitzar les valuoses informacions que Emili Soler aporta en el seu llibre.

DARRERIES DEL SEGLE XVIII

Segons la memòria oral, i també pel que he pogut saber, on ara hi ha l’església nova, en alguna de les cases que van ser enderrocades per a la seva construcció hi havia l’escola del poble i d’altres serveis. El conjunt de dites cases havien estat construïdes al lloc on antigament hi havia el castell de Mont-roig, ja documentat el 1153. El 25 d’octubre de 1801 es va posar la primera pedra del que seria l’església nova del poble.

Mentre no es construïa la nova escola, es van fer classes a cal Nuet, al carrer del Bisbe Macià número 23. Les noves escoles es construirien al carrer de la Pica número 3, on també hi hauria l’Ajuntament. Sembla ser que cap a inicis del segle XIX, en un dels

primers anys, les escoles ja funcionaven en aquest nou indret. Com veurem més endavant, l’Ajuntament es traslladaria, el 1910, al nou edifici del carrer de la Coma, a l’actual carrer de la Mare de Déu de la Roca, núm. 5. Aquell edifici del carrer de la Pica, anys més tard, fou residència de les religioses Terciàries. A partir de l’any 1923 fou caserna de la guàrdia civil. Quan aquesta marxà de Mont-roig, l’Ajuntament enderrocà l’edifici i hi urbanitzà una placeta.

D’aquella àmplia cerca d’informacions, a diaris antics, la primera informació que he trobat és del diari “El Constitucional” de Barcelona, del 27 d’abril de 1842, on hi diu que la plaça de mestre de Mont-roig està vacant per defunció de l’anterior mestre.

Abans d'entrar en la relació de les notícies, a partir d'aquesta, vull citar unes informacions generals (i alguna de particular sobre Mont-roig del 1815) que s'exposen en el text, publicat a "Aplec de treballs" núm. 8 (1987) i penjat a Internet, "Instrucció publica i alfabetització a Montblanc en el segle XVIII" de l'amic Josep M. T. Grau i Pujol i Roser Puig i Tàrrach. Ens poden ajudar a entendre el context de l'ensenyament a finals del segle XVIII i inicis del XIX.

Primer ens descriu que hi havia dos nivells: les primeres lletres i la gramàtica i retòrica. Afegeix: *"La reglamentació de la professió de mestre de primeres lletres es regulà mitjançant una Reial provisió donada a Madrid l'11 de juliol de 1771 l'objectiu de la qual es manifesta al principi: La educación de la juventud por los maestros de primeras letras es uno, y aún el mas principal ramo de la policía y buen gobierno del Estado, pues de dar la mejor instrucción a la infancia podrá experimentar la causa pública el mayor beneficio, proporcionándole los hombres desde aquella edad, no solo para hacer progresos en las ciencias y artes, sino para mejorar las costumbres"*.

Continua: *"Seguidament s'estableixen els requisits per a exercir la professió. Prèvia la presentació d'uns certificats sobre el seu coneixement de la doctrina cristiana i del lloc de residència, la seva vida, costums i limpieza de sangre al Corregidor o tinent de corregidor de l'Ajuntament, s'havia d'examinar davant d'un escrivà sobre la pericia del arte de leer, escribir y contar, haciéndole escribir a su presencia muestras de las diferentes letras... Si passava aquesta prova es remetia a Madrid un informe i el full escrit de la demostració. Des d'allí arribava el títol oficial. Els mestres reconeguts gaudien d'una sèrie de privilegis personals, judicials, econòmics, militars, etc. Aquest nou règim no exclouïa de la seva ocupació els mestres que ja treballaven, sinó solament afectava als nous"*.

Més endavant, quan passa a descriure els diferents tipus de professors, explica que no era estrany que un religiós s'ocupés de l'ensenyament primari, i comenta: *"al Camp de Tarragona hem comprovat en dos indrets la correspondència entre organista i mestre de primeres lletres. A la Selva del Camp passa en el segle XVI i en el XVII, a Mont-roig a començaments del XIX"*. Cita que la informació sobre Mont-roig procedeix del AHT PN Mont-roig, caixa 67, s.f. 5-III-1815 (agraeix la col·laboració de Jordi Andreu i Sugrañes).

Explica que com a lectures s'usaven els llibres dels Salms, la Doctrina, i un de Fra Anselm Turmeda (segurament "El llibre dels bons amonestaments").

Més endavant, hi ha una altra citació de Mont-roig: *"A Mont-roig, el 1815, s'anota que el mestre seguiria el reglament i mètode dictats pel govern: ensenyaria a llegir i escriure, ortografia, aritmètica i doctrina cristiana tot en lengua española, tenint com a manual el llibre de Torcuato Torío"* ("Arte de escribir por reglas y con muestras", 1783). Aquest llibre s'encapçala amb la frase lapidària: *"La buena educación de la juventud es el más importante y principal negocio público"*.

Quan comenta com el mestre havia de vetllar per la conducta dels nois, que acostumaven a dur-los a missa o els feien resar el rosari, que “*en totes les funcions públiques havia d'assistir el mestre amb els seus deixebles...*”, afegeix que la documentació referida a Mont-roig “*s'expressen d'igual manera, afegint que caldrà vigilar que els nois fuera de la escuela se porten bien, sin reñir, o pedrearse, ni hacer otras travesuras.* Conclou: “*remarquem la progressiva castellanització de l'ensenyament i una presència activa de l'església en el contingut de les classes*”.

Finalment afegeix una darrera informació sobre el nostre poble: “*A Mont-roig del Camp, el 1815 es pactà que el mestre no podia exigir mesada als nens, només llenya que voluntariamente quieran llevarle según ha sido de costumbre*”.

També he trobat informacions (generals i particulars sobre Mont-roig) en el treball “L'impuls de l'ensenyament al Camp de Tarragona a mitjan del segle XIX” de Joan Cavallé Busquets, publicat a “Quaderns d'Història Tarraconense” (vol. VI, 1987, pàg. 87 a 100).

A inicis del segle XIX es produeix “*un nou intent de centralització i racionalització de l'administració estatal, primer creant les províncies i els partits judicials...*”. En el context de l'ensenyament hi ha la llei de 1838, filla de la Constitució progressista de 1837, en la qual s'obligava a tenir escola primària elemental complerta a tots els pobles de més de 100 veïns (caps de família), que resultaven entre 400 i 500 habitants. Cal indicar que la llei feia obligatòria l'escolarització tan sols dels nens. En aquestes escoles, dirigides per un mestre titular, s'hi feien classes de religió i moral, lectura i escriptura, principis d'aritmètica i elements de gramàtica castellana. Aquestes escoles anaven a càrrec de l'Ajuntament corresponent.

El que ara coneixem com a Camp de Tarragona, el 1935 tenia 148 municipis (alguns amb molts pocs habitants). Aquella racionalització obligatòria va dur a ser només 77 municipis l'any 1846. Des del punt de vista de l'ensenyament, els municipis es dividien en tres grups: els que tenien més de 100 veïns i havien de tenir una escola primària elemental complerta, els formats per agregacions de petits pobles que aconseguien tenir també més de 100 veïns, i els que no podien ajuntar-se amb d'altres per problemes geogràfics i tenien menys de 100 veïns. Aquests darrers, havien de tenir una escola primària elemental incomplerta; sols caldria ensenyar a llegir i escriure i doctrina cristiana, encara que el mestre no calia que fos titulat. Els pobles amb més de 100 habitants, amb escola primària elemental complerta, eren quaranta-dos. Els pobles amb menys de 100 habitants, i que no podien agregar-se, eren tan sols cinc.

El Reial decret de 1847 establia que els municipis de més de 500 veïns havien de tenir dues escoles: una de nens i una altra de nenes.

Respecte a Mont-roig, es cita la informació publicada al “*Boletín Oficial de la provincia*” del 13 de gener de 1847. S'hi diu que té 546 veïns, que el sou dels mestres era de 4.500 pessetes (l'any) i que calia sumar 320 pessetes més a les despeses; no hi havia el lloguer del local. El cens de 1857 donava a Mont-roig 2.423 habitants.

DADES SOBRE L'ESCOLARITZACIÓ (L'ALFABETITZACIÓ)

Per entendre el context global d'escolarització de Mont-roig, he cercat en el cens de 1860 les dades sobre el nostre poble respecte al grau de coneixement que hi havia de lectura i escriptura. Mont-roig tenia 2.308 habitants: 1.114 homes i 1.169 dones, també hi consten, com a transeünts, 13 homes i 12 dones. Sabien llegir i escriure: 360 homes i 103 dones, això dóna un total de 463 persones, que representa un 20,06 % de la població total. Sabien llegir, i no escriure: 29 homes i 35 dones, (un total de 64 persones que representen un 2,77 %). No sabien llegir ni escriure (aquí s'hi inclouen els nens i nenes petits o no escolaritzats): 738 homes i 1.043 dones, un total de 1.781 persones, que representen un 77,17 %.

Dèiem que sabien llegir i escriure: 360 homes i 103 dones, això dóna un total de 463 persones, que representa un 20,06 % de la població total. Els homes representaven el 32,32 % i les dones el 8,81 %.

Veiem ara els censos de 1910 i 1920. El 1910 hi havia a Mont-roig un total de 2.497 habitants (i 18 transeünts): 1.242 homes i 1.237 dones. Eren 2.479 vilatans. Sabien llegir i escriure: 688 homes i 568 dones, això dóna un total de 1.256 persones, que representa un 50,67 % de la població total. Sabien llegir i no escriure: 4 homes i 7 dones, un total d'11 persones, un 0,44 %. No sabien llegir ni escriure: 550 homes i 662 dones, que és un total de 1.212 persones, representant un 48,89 %.

Resumint, el nivell total de l'alfabetització (saber llegir i escriure) dels homes era del 55,40 % i el de les dones el 45,90 %.

El 1920 hi havia a Mont-roig un total de 2.451 habitants (i 18 transeünts): 1.222 homes i 1.229 dones. Sabien llegir i escriure: 882 homes i 766 dones, això dóna un total de 1.648 persones, que representa un 67,24 % de la població total. Sabien llegir i no escriure: 5 homes i 2 dones, un total de 7 persones, un 0,29 %. No sabien llegir ni escriure: 335 homes i 461 dones, un total de 796 persones, un 32,47 %.

El nivell total de l'alfabetització (saben llegir i escriure) dels homes era del 72,20 % i de les dones el 62,30 %.

Resum:

	Global	Homes	Dones
1860	20,06	32,32	8,81
1910	50,67	55,40	45,90
1920	67,24	72,20	62,30

És remarcable el gran increment que es produeix del 1860 al 1910; augmenta més del doble. Encara es més gran el de les dones (del 8,81 % al 45,90 %).

Podem comparar aquestes dades de Mont-roig amb les del Baix Camp. Les tenim en el llibre “Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L’associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona (1868-1964)” de Pere Solà Gussinyer (Diputació de Tarragona, 1998), a la pàg. 454, hi ha un quadre que descriu l’evolució de l’alfabetització al Baix Camp:

	Global	Homes	Dones
1860	20,40	32,50	9,30
1910	48,00	57,40	39,00
1920	60,60	66,60	54,70

Veiem que Mont-roig, el 1860, globalment estava en els mateixos índexs que al Baix Camp. Però ja el 1920 supera amb més de dos punts la mitjana de la comarca, i augmenta, fins a uns set punts, el 1920. Però el més remarcable són les dades referides a les dones, sobrepassant gairebé set punts el 1910 i set i mig el 1920.

Anant al llibre d’Emili Soler, a la pàg. 56, hi podem trobar un dels motius d’aquest important increment. Explica que “... els meus èxits els demostra que, de 60 alumnes que vaig trobar en prendre possessió de l’escola, vaig arribar a tenir-ne 118 en una visita d’Inspecció. No puc deixar de recordar que, quan l’inspector va preguntar per què hi havia tants alumnes, després d’haver tingut el gust de comptar-los, l’alcalde senzillament va contestar: —Senyor inspector, troba vostè tants nens a l’escola perquè en aquest moment no hi ha cap nen de Mont-roig fora d’ella”. Havia gairebé doblat el nombre d’alumnes a classe. La qual cosa vol dir que, més o menys, abans hi havia la meitat de nens sense escolaritzar: quan eren petits s’estaven pels carrers i quan eren més grans ajudaven als seus a les feines del camp.

Encara que de petits anessin a l’escola, quan tenien uns dotze anys la deixaven. Com escriu el meu avi en el llibre “El Centre Obrer de Mont-roig del Camp (1911-1925)”, Cossetània Edicions (2003), a la pàg. 49: “... amb el pas del temps, els nois més grans anaven deixant l’escola per fer algun ofici o bé per ajudar als seus pares”.

Mentre que els nens deixaven “d’anar a estudi”, les nenes, a més d’ajudar a la casa, i d’anar a “aprendre de lletra”, també “anaven a costura”. Normalment anaven a les monges a aprendre a cosir i també a assimilar les regles de comportament establertes per a les dones, en la societat.

Veiem que el 1920 el nivell d’alfabetització, (els que sabien llegir i escriure) era del 60,60 %. Segons dades del cens electoral de 1934, en plena República, era ja del 83,30%. Aquestes darreres informacions estan extretes del llibre “Reus i el Baix Camp durant la II República” de Montserrat Duch, a la pàg. 87. A la plana següent s’esmenta el total del pressupost municipal i el destinat a educació. Les dades del 1931 són: 50.619,30 i 1.500 pessetes. Les del 1933: 62.775,30 i 2.601,00. El pressupost en educació augmenta del 2,96% al 4,14%.

LES ESCOLES (DES DEL 1842)

Poques coses sabem de les escoles del Mont-roig d'inicis del segle XIX. Com dèiem, la primera notícia la trobem en el diari “El Constitucional”, “Periódico político, literario y comercial”, de Barcelona, del 27 d'abril de 1842: “*Se halla vacante por fallecimiento de don Vicente Matarrodona la plaza de maestro de primera educación del pueblo de Montroig, provincia de Tarragona, la cual goza anualmente de 3.000 reales de dotación... dirigir sus solicitudes al ayuntamiento...*”.

Haurem de saltar trenta anys per trobar que a la “Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos”, de Madrid, del 15 de gener de 1873, s'explica que: “*Por el Ministerio de Fomento y durante el mes de mayo último (seria maig del 1872), se han concedido Bibliotecas Populares a las Escuelas de Instrucción de...*”. I s'esmenta Mont-roig, entre les altres catorze de tot Espanya. De Catalunya trobem les de Duesaigües, Falset, Sant Joan Despí i Agramunt.

Segons la “*Guía oficial de España (año 1873 a 1874)*”, el 31 de desembre de 1873 hi havia deu biblioteques a la província de Tarragona, a: Montblanc (número d'ordre de creació pel Ministerio de Fomento: 46), Vilaseca de Solcina, ara Vila-seca, (98), Porrera (169), Ulldescon (178), Sarra (209), “*Ateneo de la clase obrera*” de Tarragona (219), Tortosa (275), Falset (429), Mont-roig (433) i Duesaigües (436).

La primera informació que trobem de Mont-roig sobre educació relacionada amb Agustí Sardà Llaberia, està a “*La Correspondencia de España. Diario universal de noticias. Eco imparcial de la opinión y de la prensa*”, del 8 de juny de 1873, pàg. 3. S'hi comenta que, gràcies a Agustí Sardà, s'havia aconseguit aquella biblioteca popular a Mont-roig.

Agustí Sardà Llaberia (Mont-roig, 1836 – Madrid, 1913) fou un important pedagog i polític republicà. Va anar a Madrid on va fer les carreres de magisteri i dret. Fou secretari d'Estanislau Figueres, el primer president del govern de la I República (1873). El 1865, amb vint-i-nou anys, el van nomenar catedràtic de l'Escuela Normal Superior

de Maestros de Pamplona. El 1873 fou elegit diputat a Corts per la circumscripció de Falset. El 1878 va passar a ser professor de l'Escola Normal de Madrid, d'on el 1898 seria catedràtic. Des del 1888, fins la seva mort el 1913, fou de la junta de la “*Institución Libre de Enseñanza*”. El 1909 seria nomenat director de l'Escola Superior de Magisteri. Va ser senador per la província de Tarragona el 1903, 1905, 1907 i 1910. Gran part de la seva actuació política es centrava en temes sobre l'educació. Durant la seva vida, per tal d'ampliar coneixements i veure d'altres models educatius, va visitar escoles a França, Anglaterra, Bèlgica, Holanda, Suïssa i Itàlia. Va formar part del “*Consejo Superior de Instrucción Pública*” i de la “*Sociedad Geográfica*”. **Ressò mont-roigenc** li va dedicar una sèrie de textos sobre la seva vida i obra (veure relació al final).

“El País” (15-1-1890)

El diari “*La Opinión*”, —*Diario político y de Avisos y Noticias*”, del 8 d’octubre de 1878, deia: “*Parece ser que en Montroig se va a establecer una casa de enseñanza, a cargo de unas monjas de no sabemos que religión*”.

El llibre “*L’ermita de la Mare de Déu de la Roca, història d’un símbol* (A partir d’un relat de Josep Savall Ferrando)” de Glòria i Josep Maria Savall Solé, del Centre d’Estudis Mont-rogens (Onada Edicions), 2014, a la pàg. 86, parla de la construcció de l’església nova (“... *se li diu Fort*”), iniciada el 1801 i deixada coberta la teulada les tres quarts parts el 1845; uns paràgrafs després explica que “...del 1880 al 86 serví de col·legi que l’

dirigia el señor Jordi Marco. L’any 1884 s’hi feu un teatro...”.

En el diari “*La Opinión*”, —*Diario político y de Avisos y Noticias*”, de l’11 d’octubre de 1881, s’hi pot llegir: “*por el inspector de primera enseñanza de esta provincia, don Juan Tomás Santigosa, han sido informados favorablemente los expedientes de los pueblos Montroig, Constantí y Rasquera, en los que se pide al gobierno de S. M. auxilios pecuniarios, para que se puedan levantar... edificios destinados a escuelas públicas, cuyos planos han corrido a cargo de los arquitectos señores Jorda y Salas...*”. Com veiem, abans les escoles públiques s’havien traslladat, del 1880 al 1886, al Fort, segurament per manca d’espai a l’edifici que també era l’Ajuntament (al carrer de la Pica núm. 3), on hi havia la dita “Font d’estudi”.

Aquesta notícia es prou sorprenent, doncs com veurem més endavant no fou fins l’arribada a Mont-roig del mestre Emili Soler (el 1896) que aquest va aconseguir impulsar l’edificació de les dites “escoles noves”; la primera pedra es posaria el 1904 i es van inaugurar el 1911. També resulta curiós que ja s’esmenti que un dels arquitectes era “Salas”. Ramon Salas Ricomà seria qui finalment faria les escoles; però no fou fins al 1890 quan seria arquitecte provincial.

El “*Diario de Tarragona*”, del 8 de novembre de 1881, comentava: “*En la última sesión celebrada por la Junta provincial parece hubo serios debates con motivo de haber presentado una carpeta de cargos contra el maestro de Montroig las autoridades locales de aquella población. Según tiene entendido El Instructor, el expediente parece que reviste algún tinte político... Leídos los cargos que se hacían al profesor no faltó un digno individuo de tan ilustrada corporación, que levantara la voz e hiciera atinadas observaciones sobre la necesidad de inhibirse de todos aquellos hechos que no se hermanaran directamente con la enseñanza...*”. El 1881 l’alcalde era Josep Maria Pascual i el secretari Francesc Gassó, liberals.

Com també hem trobat en d’altres textos antics, la lluita política a Mont-roig impregnava qualsevol actuació, ja fos en l’àmbit de l’ensenyament, cultural o simplement lúdic. Per exemple, d’aquesta mateixa època, comentàvem en aquell text “*Ball de coques, d’altres balls i castells (en diaris antics)*” publicat en aquest web de

Ressò mont-rogenic, a la secció “Història”, aquella picabaralla entre els carlins i l'alcalde (liberal) Salvador Jordi, que esmentava el “Diario de Tarragona” (del 14 de setembre de 1877), en una carta dels “*administradores de la cofradía del Santísimo*” per la actuació del Ball de Coques, acompanyant “*al culto del Santísimo Sacramento*” amb el profà Ball de la Sebastiana del Castillo. Aquesta dura confrontació també la trobem explicada, amb detall, en el llibre d'Emili Soler.

Veiem abans, a la “*Guía oficial de España (año 1873 a 1874)*”, que el 31 de desembre de 1873 hi havia deu biblioteques a la província de Tarragona. Ara, segons la “*Revista Contemporánea* (novembre – desembre 1883)”, a més d'aquelles deu citades, se n'incorporen vuit més: Valls (número 569), *Establecimiento penal* (594), Santa Bàrbara (614), Cénia (615) (ara La Sénia), Reus (Centro Católico) (634), Roquetes (640), Cornudella (Ateneo) (712) i El Vendrell (740). Total divuit a la província de Tarragona. Diu que aquestes biblioteques populars “*prosperarían en España a la manera que en otros países, donde son hoy una segura garantía para el progreso de la enseñanza popular. Pero aún en España no ha dado en este camino más que los primeros pasos, y antes que estas bibliotecas las vea bien organizadas y cuente tantas como escuelas públicas sostiene el Estado, han de pasar muchos años...*”.

El diari “*El Municipio*”, —*Diario político independiente de avisos y noticias*”, del 29 de maig de 1890, deia: “*El 25 del actual, falleció el maestro de Montroig, nuestro particular amigo don Narciso Dalmau...*”. La “*Gaceta de instrucción pública*”, “*Periódico decenal*”, del 25 de desembre de 1890, comentava que a les oposicions fetes a Barcelona va ser proposat per Mont-roig el mestre Pere Prats. I el diari —*La Vanguardia*”, del 15 de desembre de 1892, explicava que a las oposicions per escoles elementals de nenes que estaven vacants, havia sortit amb el número 15 i destinada a Mont-roig, la mestra Teresa Borràs. Trobem aquesta mestra en una fotografia del 1904, amb la seva classe de les nenes, en el llibre “*Aprender de lletra. Records d'escola*”, publicat pel Centre d'Estudis Mont-rogençs (Onada Edicions), 2012.

El “*Diario de Tarragona*”, del diumenge 10 de maig de 1896, escriu: “*Nos dicen de Montroig que el viernes se hizo la instalación de una casa-colegio a cargo de la Congregación tarraconense de Hermanas terciarias descalzas del Carmen. El acto de la recepción de las Hermanas revistió especial solemnidad. A las cinco en punto de la tarde llegaron las Hermanas que han de formar la comunidad... (eren quatre). Las acompañaban la superiora general, con su secretaria y el director de la Congregación... A la entrada de la población esperaban a las religiosas el clero de la*

misma, y el de Montbrió, Arbosset y Villanueva de Escornalbou, la asociación de Hijas de Maria con manto y corona y llevando un pendón y estandarte y una numerosa comisión de señoritas. Organizóse la comitiva y por entre un apiñado concurso de pueblo se dirigió a la iglesia donde se cantó el Te Deum...". Havien passat divuit anys des d'aquella notícia del diari "La Opinión", del 8 d'octubre de 1878, que deia que semblava que s'anaven a establir les monges al poble.

EL MESTRE EMILI SOLER (I AGUSTÍ SARDÀ)

En aquell mateix any 1896, en què es va instal·lar un col·legi de monges a Mont-roig, fou quan Emili Soler Fors (1871-1945) va prendre possessió, el 17 de novembre, de la plaça de mestre. Tenia vint-i-cinc anys.

A "La Dinastia", Barcelona, del 21 d'octubre de 1887, s'hi diu que Emili Soler havia aprovat els exàmens de revàlida del títol superior de Magisteri. El "*Diario de Tarragona*", del 28 d'abril de 1888, explica que li havia tocat anar a exercir (per primer cop) de mestre a Amposta. A les seves memòries, Emili Soler esmenta que abans de Mont-roig, havia esperat "*durant sis anys a Amposta el concurs general per al trasllat a una altra plaça de mestre, l'any 1896 se n'anunciaren una gran quantitat per a tot Espanya...*" (pàg. 9). El "*Diario de Tarragona*", del 3 d'octubre de 1896, publica que se li ha assignat Mont-roig.

Continuant amb les seves memòries, comenta que, en arribar a Mont-roig, ja coneixia la figura d'Agustí Sardà, però no sabia que havia nascut al poble. *—Als pocs dies la seva germana Juliana va venir a visitar-me en ocasió de presentar-me un fill seu i m'ho va dir. Ho vaig comentar amb alguns amics i em digueren que el senyor Sardà gairebé tots els anys venia a passar l'estiu amb la seva família...*" (pàg. 11). A **Ressò mont-roigenc** núm. 88 (4t trimestre del 2003), a la pàg. 32, en el text "Agustí Sardà Llaberia: pedagog i republicà - 4" hi ha la descripció completa de la branca mont-roigenca dels Sardà. Juliana Sardà Llaberia era la germana del pedagog i polític. Aquesta, es va casar amb Francesc Nogués, de "cal Vermell" i varen tenir nou fills: Juliana, Francesc, Teresa, Agustí, Mercè, Dolors i Manuel; més dos que van morir ben petits. Juliana Sardà va quedar vídua molt jove, havent de *pujar* la nombrosa descendència. Aquests eren els "Nogués Sardà", alguns dels quals també van tenir una rellevant actuació pedagògica.

Agustí Sardà Llaberia s'havia casat amb Mercedes Uribarri Álvarez, amb qui va tenir tres fills: Agustín Gabriel, Mercedes i Sara. El primer va morir adolescent. Mercedes i Sara van estudiar Magisteri a l'Escola Normal de Tarragona. També van tenir una carrera important.

També explica Emili Soler (pàg. 14) que "*estava molt agraït també al senyor Sardà, que em va permetre estar hostatjat a casa seva les primeres tres setmanes de la meua arribada com a mestre de Mont-roig...*". La casa dels Sardà estava al carrer Major, feia cantonada

amb la costa de l'Oriola. Casualment la casa del costat era la dels Ferratges, primer de l'americano Ferran Ferratges Ballester i després del seu fill Antoni Ferratges Mesa, primer marquès de Mont-roig. Aquesta casa, més tard seria el "Casino de Dalt", el dels carlins. El marquès, des del 1898 era senador. Recordarem que Agustí Sardà també ho era des del 1903 fins la seva mort el 1913. Sardà i Ferratges, que tenien les cases pairals l'una al costat de l'altra, al carrer Major, es trobaven junts al senat de Madrid!

Emili Soler ens explica, en les seves memòries, que als pocs dies de saber la relació de Sardà amb Mont-roig li va escriure "oferint-me com a mestre del seu poble natal.

Em va contestar amb una carta molt atenta agraint-me l'oferiment i confiava de tenir el gust de conèixer-me properament. A les vacances de l'estiu el senyor Sardà va arribar de Madrid, via València, a l'estació de l'Hospitalet de l'Infant. Els seus parents anaren a esperar-lo en una tartana. En una altra hi anava una comissió de republicans en representació del seu partit..."

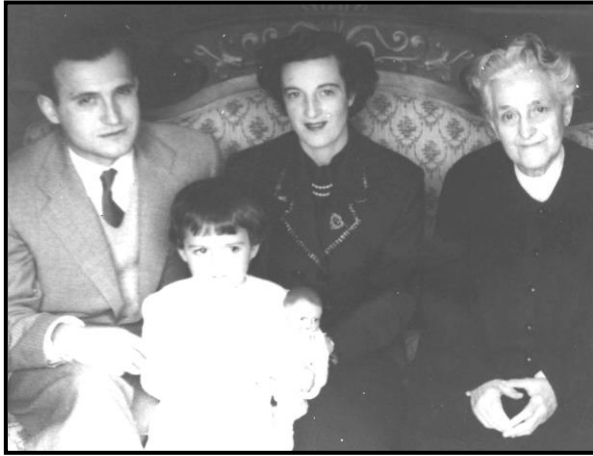
Sabem per les cròniques dels diaris, que Agustí Sardà, en aquest període, va anar a Mont-roig, durant les vacances d'estiu, com a mínim els anys 1901, 1902, 1903 i 1906.

He trobat una notícia del diari "La Autonomía: Diario republicano. Defensor del partido único", "Diario político y de Avisos y Noticias", del 18 de juliol de 1897, que diu: "Hoy en el expreso, llegará a Hospitalet dicho estimado amigo y correligionario nuestro, trasladándose luego a Montroig, para pasar una temporada...". Casualment sabem quin era aquell dia perquè Emili Soler explica que ell, amb familiars i amics, van a rebre'l amb tartanes.

Continua Emili Soler: "Al cap de dos dies d'haver arribat... vaig anar al vespre a visitar-lo. Em rebé amb molt compliment, com si fes molt de temps que érem bons amics. Em va preguntar si aquella tarda tenia alguna ocupació. Després de contestar-li negativament, em va proposar sortir a donar un petit passeig pels afores de Mont-roig. Vàrem arribar fins a les eres del Peiró, situades a 400 metres de la part alta. Allí vam estar parlant més d'una hora, com si fóssim antics camarades. Em va explicar que coneixia molt bé el poble i la manera de ser dels seus habitants..."

Emili Soler parla que Sardà el convida a anar al Peiró. També coneixem per una carta que, des de Mont-roig, Mercè Sardà Uribarri (filla del pedagog i polític, que tenia vint-i-dos anys), va enviar el 6 d'agost de 1897 a Francisco Giner de los Ríos, un dels creadors de la "Institución Libre de enseñanza" (I.L.E.). Aquesta, està reproduïda en el text "Agustí Sardà Llaberia: pedagog i republicà - 2", del "Ressò mont-roigenc" núm. 85 (I trimestre del 2003), a la pàg. 7. Mercè Sardà, tot parlant del bullici dels dies de la Fira, escriu: "... si estos días de fiesta en lugar de los obligados paseos por la plaza, le dejasen a uno irse al Peyró, ¡Cuánto mejor lo pasaría!...". Com veiem, era costum dels Sardà passejar tranquil·lament a les tardes, segurament quan el sol ja declinava, fins l'ermita del Peiró. En aquesta mateixa carta, Mercè Sardà fa una esplèndida descripció d'aquell món rural de finals del segle XIX i de l'entorn sociopolític del poble (pàg. 6 i 7).

Mercè Sardà també detalla com la confrontació entre carlins i liberals / republicans, entre el Casino de Dalt (Centre Legitimista) i el Casino de Baix (El Porvenir democràtic), estava en els si de la pròpia família, que era majoritàriament de tradició republicana, però que hi havia algú que anava al “Casino de Dalt”: “... esto es origen de una cuestión que se agita, por lo bajo, entre los muchachos y muchachas de esta casa... Las muchachas buscan el medio de conciliarlo todo. Ellas van al casino republicano

porque representan la casa... el último año se arregló, yendo las muchachas el día siguiente del baile como de pasada al casino de d'alt, por la tarde, sin dar importancia al acto... Sara (la seva germana) y yo, republicanas declaradas, fuimos para dar ejemplo de tolerancia y de concordia...”. També refereix que la banda de música del Casino de Baix “vienen todos los años a dar una serenata a mi padre antes del baile y las muchachas reciben a los músicos y les sirven pastas y vinos...”.

A la dreta, Mercè Sardà.

A l'esquerra el seu fill Francisco Utray

He trobat a “La idea. Revista decenal de primera enseñanza”, del 13 de maig de 1897, que s'esmenta la “Suscripción popular a favor de los heridos y enfermos de Cuba y Filipinas” que les escoles de Mont-roig van aportar, respectivament, les classes de nens i de nenes regides per Emili Soler i Teresa Borràs Clavería: 13,05 i 10,50 pessetes.

“El mortero. Semanario ilustrado”, de Madrid, de 1 d'agost de 1897, parla de las “Conferencias pedagógicas” que s'havien fet a Tarragona i que havien estat presidides pel conseller d'instrucció pública Agustí Sardà. Aquest, va fer el parlament final, on va criticar algunes conferències, doncs, deia que no eren més que punts d'un tractat de pedagogia; i, en canvi, va lloar les que eren una exposició sobre les pròpies experiències viscudes a les escoles. “Terminado el acto, en su honor, se celebró un espléndido banquete en la fonda del Centro, asistiendo su simpática hija Mercedes y treinta comensales...”.

Mercè Sardà, en aquella carta citada abans, comenta aquest esdeveniment: “Encargaron el resumen a mi padre, que habló rato y que fue escuchado con muchísima atención, por un público ya muy numeroso... No fue resumen, sino discurso y en él metió una porción de las cuestiones de siempre, de las que nos interesan, como la cuestión religiosa, llevada y traída sin verdadero respeto... En una de las ponencias, al tratar de la enseñanza de la agricultura comenzaba con un magnífico preámbulo sobre Dios y los seres... Un sacerdote, que asistía a las conferencias, interrogado indirectamente sobre el asunto, se abstuvo de contestar, indeciso; pero asintió cuando se trató de criticar la moda de las coronas, en los entierros... Había entre la gente joven mucha interesada en la cuestión de la mujer... Mi padre, como quien no quiere la cosa, habló largamente sobre ella y propuso la cuestión para ser pensada... Una señora me llevó, por la tarde, a ver una exposición de labores de un colegio de monjas...”.

La visió d'Agustí Sardà sobre l'educació està descrita en el llibre *“Estudios pedagógicos”* (1892). S'avancen propostes que s'aplicarien dècades després. En aquells finals del segle XIX, quan en molts cercles de poder encara pensaven que als obrers no els hi calia tenir més coneixements que els necessaris per desenvolupar el seu treball, que un obrer que sabia massa, o llegia, podia ser perillós, Sardà assevera: *“están en un error las personas que creen, con sinceridad, que se puede mantener al pueblo en la ignorancia, para que trabaje sin inquietud...”* (pàg. 11). Afegeix que *“ya casi nadie disiente que la primera enseñanza debe ser igual para todos, y comprender la cultura general íntegra, es decir, cuanto conviene al niño para llegar a ser hombre...”* (pàg. 9). També esmenta que és important sortir de la classe, cercar el coneixement en els paratges naturals: *“las excursiones escolares van siendo en toda Europa un medio poderoso de enseñanza...”* (pàg. 41)

Emili Soler explica en les seves memòries: *“Un dels meus grans desitjos per tal de poder millorar l'ensenyament a Mont-roig era aconseguir un nou edifici escolar, apreciació en*

la qual coincidirem plenament amb l'alcalde Joaquim Prous...”. Les escoles, aleshores, estaven a l'inici del carrer de la Pica, on anys després hi va haver la caserna de la guàrdia civil i ara és una petita plaça.

Trobem diverses fotografies d'aquest mestre, Emili Soler, amb el grup de nens que anaven “a estudi” en el llibre *“Aprender de lletra. Records d'escola”*.

MOVENT FILS PER ACONSEGUIR LES ESCOLES NOVES

El mestre Emili Soler té una possible estratègia per aconseguir unes escoles noves: involucrar-hi Agustí Sardà perquè mogui les seves influències en el "Ministerio de Instrucción Pública". Continua: *“L'alcalde em va contestar que aquest senyor era amic seu; però, com que en les eleccions els veïns de Mont-roig no li havien tingut cap consideració...”*. Penso que deu referir-se a les eleccions a diputat per la província de Tarragona del 27 de març del 1898, en les quals Sardà va quedar quart; sols s'elegien els tres primers. Deuria tenir poc suport a Mont-roig.

—El Liberal de Reus: diario político literario y de avisos y noticias”, del 14 de febrer de 1899, diu: “El Ayuntamiento de Montroig, en vista del celo que viene desplegando en favor de la enseñanza el maestro Emilio Soler y Fors, ha acordado aumentarle hasta 875 pesetas anuales la gratificación que venía concediéndole”.

El diari *—La Opinión”, —Diario político de Avisos y Noticias”, del 14 d'abril de 1899, explica que “El Ayuntamiento de Montroig, ha tomado el acuerdo de construir un edificio para el establecimiento de la Escuelas públicas de ambos sexos. Para la pronta*

formación del proyecto y planos, estuvo ayer en dicha población nuestro estimado amigo el arquitecto provincial D. Ramón Salas...”.

El *—Diario de Reus: de avisos y noticias—*, del 21 de juliol de 1899, publicava un carta des de Mont-roig que lloava el nou rumb de l'escola del poble, amb el mestre Emili Soler al capdavant: “... Ya que el periódico de su digna dirección tiene acreditado el amor que siente por la enseñanza, voy a darle una noticia, que seguro le complacerá. Hace pocos días celebráronse los exámenes en la escuela de niños. No son estos actos los que en ataño tenían

lugar fríos y de pura formula; ogaño el pueblo despierta de su letargo y revisten los exámenes cierto carácter de solemnidad... Causa honda satisfacción el que después de haberse escuchado lo muy adelantados que se encuentran los niños, en lo que pudiéramos llamar asignaturas oficiales, ver cómo van atesorando otros conocimientos. Hermoso era el cuadro que ofrecían aquellos niños viéndoles acercarse a la pizarra y hablarnos de Geometría con una soltura y precisión poco en armonía con su edad... De Agricultura poseen conocimientos nada comunes. Y para que nada faltara vertieron del castellano a nuestra lengua las Ordenanzas Municipales de Montroig... Los señores de la Junta, para cerciorarse una vez más de que no se trababa de una función de fuegos artificiales, preguntaban sin cesar... Los padres han quedado satisfechísimos de los adelantos de sus hijos. D. Emilio Soler, excelente profesor normal, debe con justo motivo estar orgulloso del acto de ayer. Ha sabido en dos años que cuenta aquí de residencia, captarse la estimación de este vecindario...”.

A partir d'aleshores, veurem com Emili Soler adquireix una presència pública més enllà de Mont-roig. Per exemple, el *—Diario del Comercio—*, *—Órgano del Partido Liberal dinástico—*, del 23 de juliol del 1899, cita una conferència que va fer a Tarragona. Era “*Inconvenientes que ofrece la manera de efectuar las Conferencias pedagógicas*”; aquest diari explica alguns dels punts importants de les seves recomanacions: “... no llevar escrito el desarrollo del tema a fin de darle un carácter más familiar... Dados los obstáculos que tienen que vencer los Maestros para ir a la capital de provincia, debe a la mayor brevedad posible organizarse Conferencias en los partidos judiciales, preservando para las provinciales los temas de carácter teórico, y a las de partido las de carácter práctico... (En las Conferencias) ha da reinar la más completa familiaridad, exponiendo con franqueza todos sus trabajos, sus dudas, sus ensayo y sus resultados en la enseñanza”. Veiem Emili Soler com segueix les idees exposades, uns dos anys abans per Agustí Sardà, en aquelles altres “*Conferencias pedagógicas*” que s’havien fet a Tarragona i de la qual en parlava aquell *—El mortero. Semanario ilustrado—*, de Madrid, de l’1 d’agost de 1897.

Emili Soler comença a col·laborar en la revista *—La Escuela moderna. Revista pedagógica hispano-americana—*. En la publicació d’abril de 1900, pàg. 281, escriu:

“La misión educativa del Maestro no debe consistir en transmitir los conocimientos elaborados en la inteligencia del niño, puesto que de tal suerte, cuando el niño cesara de asistir a la Escuela cesaría también de recibir conocimientos, siendo entonces inexacto que el mundo es la escuela de la vida: la misión del Maestro es mucho más grande, pues consiste en enseñar al niño a formarse un concepto de cuanto con él tenga relación, enseñarle a investigar la verdad, enseñarle el camino que ha de seguir para encontrarla por sí sólo...”. Al final, després del seu nom hi afegeix: *—Maestro de Escuela pública en Montroig (Tarragona)*”, cosa que farà sempre en els seus escrits publicats.

El diari *“La Vanguardia”*, del 18 de gener de 1901, comenta que *“en la secretaría de la Escuela Normal de Maestros se hallan, a disposición de los interesados, los títulos de maestro de los señores siguientes...”*, i cita a *“don Emilio Soler Fors”*. Deu ser un simple formulisme, recollir el títol obtingut uns anys abans.

Els Sardà continuaven tenint una intensa relació amb el mestre de Mont-roig. El *—Diario del Comercio*”, *—Órgano del Partido Liberal Dinástico*”, del 23 de juliol de 1901, explica: *“Escriben de Montroig dando cuenta de que en los exámenes de aquella escuela pública pronunció el discurso de gracias la señorita Doña Mercedes Sardà... hija del director de la Escuela Normal de Madrid, siendo aplaudidísima”*.

Emili Soler torna a col·laborar a la revista *“La Escuela moderna...”*, d'agost de 1901, amb un llarg text, pàg. 144 a 152: *“Manifestaciones del señor Sardá. Acerca de los fondos pasivos del Magisterio de primera enseñanza”*. Deuria aprofitar les vacances d'estiu del nostre pedagog i polític (Sardà) per fer-li una llarga entrevista, qui sap si fruit, també, d'algun dels passejos al Peiró. Escriu: *“Deseoso de esclarecer las dudas que tanto atormentan al Magisterio primario sobre la situación de nuestros fondos pasivos, aprovechando la permanencia en este pueblo del Sr. D. Agustín Sardá, Consejero de Instrucción pública, Director de la Normal Central y Vocal de la Junta de Clases pasivas, lo visité, rogándole que tuviese la bondad de explicarme aquella situación. Prestóse de buen agrado a satisfacer mis deseos, con tanto más gusto, me dijo, cuanto que, a su vez, tenía el mismo deseo, porque entendía que la campaña, que no quiso calificar, contra la Junta, es perjudicialísima para el Profesorado de primera enseñanza, al cual, haciéndole creer, falsamente, que la Caja está poco menos que quebrada y, por consiguiente, amenazado el porvenir de los interesados en ella, se le quitaba la tranquilidad que es indispensable para la serena función del educador... Por mi parte debo añadir que publico con muchísimo gusto cuanto me dijo el respetable Vocal de la Junta, porque la sinceridad que resplandece en todos sus actos, el acento de convicción con que me habló, y los documentos que puso a mi vista me convencieron por completo y llevaron a mi ánimo una tranquilidad que antes no tenía, como la llevarán estas explicaciones al de mis queridos compañeros, si yo he sabido transcribirlas con toda fidelidad, como lo he procurado, aunque les falte la magia de la voz hablada. Y termino dando las más expresivas gracias al Sr. Sardá por la amabilidad con que ha satisfecho mis deseos, con lo que ha prestado, tal es mi creencia, un servicio más al Magisterio de primera enseñanza. También lo prestarían los periódicos profesionales haciéndose eco de estas manifestaciones, que no por estar escritas por un humilde Maestro, dejan de tener el valor y la autoridad del distinguido Profesor que las ha hecho”*. També esmenta que ho ha escrit des de Mont-roig.

A las memòries d'Emili Soler, aquest, esmenta que per intentar influir en l'ànim d'Agustí Sardà perquè fes les gestions pertinents a Madrid i esmorteir aquell possible greuge per les eleccions a diputat per la província de Tarragona del 27 de març del 1898, en què no va sortir, podrien promoure que l'Ajuntament li dediqués un carrer. Recordarem que l'Ajuntament ja havia aprovat, el 14 d'abril de 1899 construir les noves escoles. Diu aquest mestre, a la pàg. 13: “...Al Sr. Prous (era l'alcalde) li va semblar encertada la idea i em va prometre de donar-ne compte a l'Ajuntament... Posada la qüestió en l'ordre del dia de la següent sessió plenària, es va aprovar el projecte sempre que els veïns del carrer proposat per dur el nom del Sr. Sardà estiguessin conformes amb el canvi de nom. Se'm va encarregar de fer la informació als veïns...”.

Aleshores, l'Emili Soler és quan descriu la típica situació política de Mont-roig: “Els veïns pertanyents al Partit Liberal no varen signar-lo immediatament, i els carlistes s'hi oposaren frontalment. Em deien: Senyor Soler, per a vostè tot el que vulgui, però per al senyor Sardà no, perquè és un enemic polític nostre. Em costà molt vèncer aquesta resistència de caràcter partidista...”. Però ho va aconseguir. “Finalment vaig presentar la instància a l'Ajuntament, que va acordar per unanimitat accedir a la petició i donar el nom d'Agustí Sardà, fill il·lustre del poble...”. Això fou el 8 de febrer de 1902, ho sabem pel “Diario de Tarragona”, del dimecres 12 de febrer, on hi diu: “El pueblo de Montroig acaba de dar una patente de prueba del amor que siente por sus hijos que por su saber y virtudes han llegado a ocupar elevados puestos en la nación. Sabemos que en la noche del sábado último fue presentado a aquel cabildo municipal una sentida instancia suscrita por centenares de vecinos solicitando que una de sus calles... llevara el nombre en lo sucesivo de Agustín Sardà, y el Ayuntamiento, estimando justas las pretensiones de sus administrados, lo acordó gustoso por unanimidad”.

Uns paràgrafs després, Emili Soler comenta que, quan va haver d'anar a Reus per tal d'encarregar la placa del carrer, el metge del poble el “senyor Loaiza”, en nom de la família Sardà de Mont-roig, li va dir que volien contribuir en la despesa (pàg. 14). Aquest metge Loaiza també sortia citat quan van amb tartanes (18 de juliol de 1897) a recollir Agustí Sardà a l'estació de tren de l'Hospitalet de l'Infant (pàg. 11). Aquest metge era Fèlix Loaiza Tur.

En el llibre “Itineraris per la sociabilitat meridional catalana...” de Pere Solà Gussinyer, citat abans, a les pàg. 288 i 289 s'hi fa un recull de les diverses associacions de Mont-roig enregistrades en les entitats oficials. Esmenta el centre “El Porvenir democràtic”, com constituït l'any 1891. Diu que el 1900 tenia 34 socis i el seu president era Felip Lorabia (deu ser Fèlix Loaiza, la transcripció de les firmes en alguns documents antics sovint genera alguna errada). De la societat “El Porvenir”, d'on neix la nova “El Porvenir democràtic”, ja tenim notícies del 17 de setembre de 1869 al “Diario de Tarragona”, de la Festa Major (aleshores es feia el 8 de setembre, per la Mare de Déu de la Roca).

Baptista Nogués a “**Ressò mont-roigenc**” núm. 17 (II trimestre 1986), pàg. 1, comenta que Fèlix Loaiza ja era metge a Mont-roig el 1886. Hi havia dos metges al poble.

També sabem pel llibre “Guspies (de la història de Mont-roig) de Francesc Rom Serra i Martí Rom (Edicions Marré, Barcelona 2010) que Fèlix Loaiza Tur era un home rellevant al poble. Surt citat sempre com una persona important de “El Porvenir democràtic”. A la pàg. 76, s'hi diu: “D'aquell prou citat metge Fèlix Loaiza, m'han arribat dues

informacions curioses: el seu fou un dels primers enterraments —sense capellans” del poble, i que les seves filles jugaven, ja a principis de segle, amb un estel, cosa que resultava prou estranya en aquella època...”. Més avall, a la pàg. 77, comenta que “...cap el 1909... érem veïns... el pis on vivia el Sr. Metge Fèlix junt amb la seva família es a la casa que ara es del Josep Clariana i nosaltres (els pares del meu avi, Francesc Rom) ens estàvem al mateix racó en un pis del Josep Maria Pascual conegut per —Sunto”; els balcons dels dos pisos quasi es tocaven... (hi vivien) el Sr. Fèlix, la seva dona la Sra. Emília i quatre fills, aquests eren: l’Emília, el Marià, el Fèlix i la Conxita... (aquesta) que era la més petita, tot sovint sortia al balcó i cridava a la meua mare demanant-li que li deixés anar amb ella a les Parellades per tal de fer volar un estel, doncs ella hi tenia una bogeria... deuria tenir aleshores uns setze anys... Arribàvem al Maset i... encara em sembla que veig ara l’estel fent mil filigranes...”.

Tot aquest afer del carrer dèiem que va acabar amb l’aprovació de l’Ajuntament, el 12 de febrer de 1902. Però l’Emili Soler estava també enfeinat en d’altres temes. A la pàg. 35 de les memòries escriu: “... El dia 14 de maig de l’any 1902 vaig anar a casa d’Adelina a demanar-la per esposa...”. És Adelina Serra Sabater, filla de Salvador Serra Toda i d’Antònia Sabater Rodón. “... Quan el pare de l’Adelina va deixar el càrrec d’alcalde de Mont-roig, passà a ser-ho el seu oncle carnal el senyor Francesc Sabater (1897-1899). Es va casar el 22 d’agost de 1902. Ho he trobat al diari “La Vanguardia”, del 24 d’agost de 1902: “Notas regionales. Montroig (Tarragona). Anteayer, en la villa de Montroig, contrajo matrimonio el maestro don Emilio Soler con la señorita doña Adelina Sorra, habiendo sido testigos el consejero de Instrucción pública don Agustín Sarda y el ilustrado médico don Félix Loaiza”. Tornem a trobar aquell metge.

“El Porvenir”, —*Periódico republicano de avisos y noticias, defensor de los intereses generales del distrito*”, de Valls, de l’11 de febrer de 1905, explica que acaba de morir Juliana Sardà Llaberia “hermana de nuestro distinguido amigo e ilustre correligionario...”. Com podem veure Agustí Sardà era una persona molt apreciada en cercles republicans de la província.

En el —*Anuario del comercio, de la industria, de la Magistratura y de la Administración*”, conegut com “*Anuario Bailly (Madrid)*”, de 1903, s’esmenta que els mestres públics de Mont-roig eren Emilio Soler i Teresa Borràs. Havíem vist abans que Teresa Borràs havia guanyat la plaça per a l’escola elemental de nenes (15 de desembre de 1892).

Al “*Boletín Oficial de la provincia de Tarragona*”, del 19 de desembre de 1903, s’hi diu que Dolors Nogués (Sardà) era mestre de nenes a Mont-roig.

MÉS PEDAGOGS DE LA FAMILIA SARDÀ

Dolors Nogués Sardà era filla de Juliana Sardà Llaberia i Francesc Nogués, de “cal Vermell”. Segueix la tradició pedagògica dels Sardà. Sabem que, després de mestre a Mont-roig, va anar a Roquetes el 1904; però el 1905 tornava a estar a Mont-roig, on hi estaria fins al 1909. Després comença un recorregut per diverses escoles: Benés (Lleida), Montmeló i Muntanyola (Barcelona)... Fins que el 1917 és professora especial de —*Corte y confección de las Escuelas de adultas*” de Salamanca i el 1919 de —*Labores y Economía doméstica*” a la *Escuela de Estudios Superiores de Magisterio*, també a

Salamanca. A inicis dels anys vint està destinada a Àvila; el 1925 hi va Antoni Benaiges Nogués (el que després coneixerem com el mestre de la tècnica Freinet) a examinar-se per lliure del primer curs de Magisteri. La seva mare, Teresa, era germana de Dolors Nogués Sardà.

Com tots els Sardà estava relacionada amb la “*Institución Libre de enseñanza*” (I.L.E.) i els seus components. Entre d’altres, sabem que Dolors Nogués Sardà, el 1932, participa en les “*Misiones Pedagógicas*”, aquella experiència cultural creada en temps de la República (el 1931), que promovia la cultura (teatre, llibres...) anant pels pobles de l’Espanya profunda. Era la plasmació d’una vella idea de Francisco Giner de los Ríos: “*mandar a los mejores maestros a las peores escuelas*”. Dolors Nogués Sardà és important dins del camp pedagògic per haver escrit el llibre “*Enseñanzas del Hogar*” (Madrid, 1946). A la introducció s’explica que era ~~profesora~~ *profesora numeraria de enseñanzas del hogar, de labores y de trabajos manuales*—de l’escola de Magisteri de Valladolid; també s’hi diu que era mestre de l’Escola de Puericultura de Madrid, i que havia viatjat a Bèlgica, Suïssa, Anglaterra, Holanda, França i Itàlia per tal de conèixer de primera mà aquelles matèries. Aquell és un gruixut llibre de 450 pàgines que va escriure, en gran

part, a l’estiu a la Caseta del Rellotge (era de “cal Vermell”). M’ho va explicar la meva tieta Juliana Nogués Vidiella, neboda seva; la tieta Juliana s’havia casat amb Miquel Martí Tost, germà del meu pare, de “cal Panadero”. Dolors Nogués Sardà es quedà soltera. Es va jubilar el 1950. Aleshores es va retirar a “cal Vermell”, al carrer de Sant Antoni núm. 36. Allà hi va morir als 85 anys.

A l’esquerra, Dolors Nogués Sardà

Agustí Nogués Sardà (Mont-roig, 1873 – Buenos Aires, 1944) era germà de l’anterior. Es va casar amb Maria Aragonès de Duesaigües. Fou inspector de primera ensenyança. Vivia a Madrid; en acabar la guerra civil es va exiliar a l’Argentina. Va escriure molts llibres al voltant de l’agricultura: “*La enseñanza agrícola en la escuela primaria*” (Madrid, 1918), “*El campo escolar agrícola*” (Madrid, 1921), “*Los problemas de la producción agrícola española. Cultivos. Rendimientos. Riqueza. Comercio exterior*” (Buenos Aires, 1943), “*Los problemas de la producción agrícola española*” (Buenos Aires, 1944). Entre d’altres, va traduir a l’espanyol el llibre “*La cinematografía escolar y post-escolar*” del belga A. Sluys (Madrid, 1925).

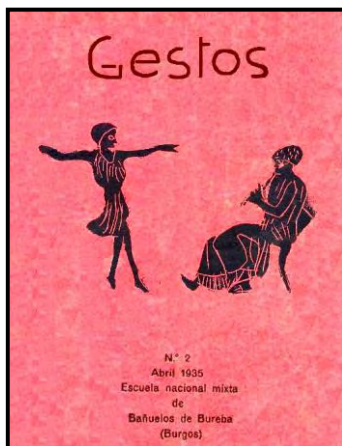
Llibre d’Agustí Nogués Sardà

Fou Agustí Nogués Sardà qui, fins la Guerra Civil, va mantenir el contacte amb els nuclis republicans i obreristes de Mont-roig. Entre ells hi havia: el meu besavi Josep Ferratjes Munté (un dels fundadors del “Centre Obrer”), Miquel Bargalló Martí, dit “Nostre Senyor de la Calle” (també fundador del “Centre Obrer” i alcalde de Mont-roig del 1917 al 1918?), Elias Benaiges Figueras... Aquest darrer era el propietari del Cafè que hi havia a la plaça de l'Església (ara plaça Mossèn Gaietà Ivern núm. 4), i fou un dels prohoms republicans del poble amb més projecció exterior. Per exemple, surt citat en el llibre *—Historia crítica de los hombres del Republicanismo catalán en la última década (1905-1914)—* d'Emilio Navarro (Barcelona, 1915); a la pàg. 166 s'hi diu: “Nació en Montroig (Tarragona) en 1878... Era todavía muy joven cuando organizó en su pueblo un Comité de Juventud Republicana, primera organización que en Montroig tuvieron los correligionarios. En ella desempeñó Benaiges el cargo de secretario... los republicanos de Montroig estuvieron representados en la asamblea de constitución de Unión Republicana celebrada en Madrid el 25 de Marzo de 1903... En 1909 fue elegido concejal, desempeñando su cometido durante los cuatro años...”. També s'ha publicat una ressenya sobre aquest personatge darrerament en aquest web del “**Ressò mont-roigenc**”, a la secció “Història”. Aquest Elias Benaiges Figueras el trobarem més endavant també relacionat amb el mestre Emili Soler.

Un altre dels germans “Nogués Sardà” era la Teresa. Es va casar amb Jaume Benaiges

Just (dit “Jaume Reverter” o també “Jaume de l'Escoda”) i vivien al carrer Major núm. 6. Tenien un dels dos estancs que hi havia al poble; també era botiga de queviures. Van tenir tres fills: Jaume, Mercè i Antoni Benaiges Nogués. Aquest darrer seria el “mestre de la tècnica Freinet”. Va exercir a Bañuelos de Bureba (Burgos); allà fou assassinat pels falangistes el 25 Juliol de 1936. “**Ressò mont-roigenc**” li va dedicar una sèrie de textos sobre la seva vida i obra (veure relació al final).

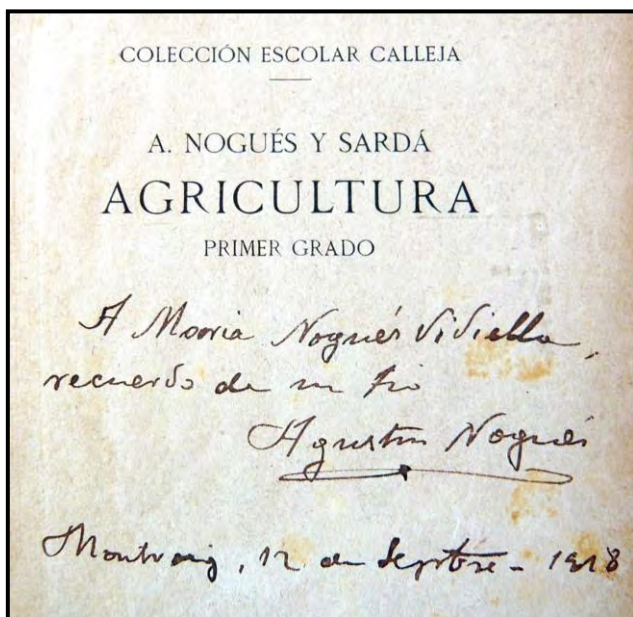

Antoni Benaiges Nogués, a Bañuelos, junt amb els seus alumnes editava la revista “*Gestos*”. En el tercer número, (juliol de 1935) gairebé al final es detalla, a qui s'enviava; hi trobem Dolors Nogués Sardà i el seu germà Agustí (com dèiem, eren germans de la seva mare), també n'enviava a Madrid, a Mercè Sardà Uribarri, filla d'Agustí Sardà Llaberia i cosina de la seva mare, i a José Ontañón Valiente, casat amb Sara Sardà Uribarri (germana de l'anterior), professor de la *Institución Libre de Enseñanza* (I.L.E.). En el número 5, a més, hi surten citats: Joan Nogués Aragonès, catedràtic a Barcelona; aquest, era fill d'Agustí Nogués Sardà (germà de la mare del mestre).

Depurat pel franquisme, ha de marxar, amb el seu pare, a Buenos Aires. Com dèiem la nissaga “Sardà Uribarri” i “Nogués Sardà” es van dedicar

majoritàriament a la pedagogia. Foren persones amb conviccions democràtiques i molts, a més, republicans.

Un altre germà, Manuel Nogués Sardà, el fill petit, fou l'hereu de "cal Vermell". Sabem que, a vegades, duia el seu oncle Agustí Sardà Llaberia amb una tartana pels pobles de les rodalies a fer mítings. Es va casar amb Maria Vidiella i va tenir dues filles: Maria i Juliana. Aquesta, com deia abans, es va casar amb Miquel Martí Tost, germà del meu pare. Maria Nogués Vidiella, també mestre, es va casar amb Juan Benimeli Navarro. Era cosina germana d'Antoni Benaiges Nogués, el "mestre Freinet". La trobem, també, al número 6 de la revista "*Gestos*". Maria Nogués Vidiella (1909-2008) va estudiar a l'escola Normal de Tarragona i el seu marit, Juan Benimeli Navarro (1900-1997) a la de

Lleida. Ambdós també foren "mestres Freinet" a Barcelona (1936 a 1938). L'escola estava situada al Tibidabo, a la torre dels marquesos de Villamediana (passeig de la Bonanova 111). Hi anaven nens i nenes i ara és el Raval i La Rambla (abans conegut com "Barri Xino"); els portaven a aquella part alta de Barcelona, de les classes adinerades, amb els Ferrocarrils Catalans, que agafaven a la plaça Catalunya. Aquesta parella de mestres van estiuejar molts anys a la casa que hi ha a tocar de la carretera N340, davant mateix de La Caseta del Rellotge, a Les Pobles.

Passem ara als "Sardà Uribarri". Haviem dit que Agustí Sardà Llaberia havia tingut tres fills: Agustín Gabriel, Mercedes i Sara. El primer va morir adolescent, les seves germanes Mercè (Madrid, 1875 – Madrid, 1963) i Sara (Madrid, 187? – Madrid, 1942), també es van dedicar a l'educació. A la Mercè Sardà ja l'hem citada pàgines enrere diverses vegades. Es va casar amb el professor navarrès Natalio Utray. D'aquí sortiren els "Utray Sardà". El 1936 formava part de la junta directiva de la *Institución Libre de Enseñanza* (I.L.E.). Quan va morir es va publicar un opuscle: *En memoria de Doña Mercedes Sardà y Uribarri*"; a la introducció s'hi diu que "*fue de las primeras mujeres españolas que se incorporó a las aulas universitarias, licenciándose en Filosofía y Letras... Entusiasta por inclinación natural y por las circunstancias ambientales de su medio, de los nuevos sistemas educativos... amplió sus estudios... en la prestigiosa Escuela Superior de Fontenay aux Roses... Completó su visión de la enseñanza extranjera en Inglaterra, Bélgica y Suiza...*". Entre les col·laboracions d'aquest opuscle hi ha la d'Angeleta Ferrer (filla de la famosa pedagoga catalana Rosa Sensat), diu: "... era la amiga íntima de mi madre. Su conocimiento, consecuencia de la amistad entre los abuelos de ambas familias, les sumió en la comunidad de afectos... Cuando mi madre, desde Barcelona, marchó a Madrid para seguir el curso Normal en la Escuela Central, encontró una cordial acogida en el hogar de los Sardà y unas compañeras inapreciables en sus dos hijas Sara y Mercedes... Era apasionada en sus ideas y sentimientos, pero siempre comprensiva y tolerante... era una enamorada del paisaje y costumbres de Cataluña..."

Filla seva, de la Mercè Sardà, és Natalia Utray Sardà (1916 – 1994). També va col·laborar en les “*Misiones Pedagógicas*”, durant la República. Ella fou una important font d’inspiració per al personatge de l’obra de teatre “*Nuestra Natacha*” d’Alejandro Casona (1903-1965), estrenada a Barcelona el 1935. Casona també va tenir un paper important en aquelles “*Misiones Pedagógicas*”. Era germana de Francisco Utray Sardà, diplomàtic, ambaixador espanyol i rellevant arabista; jo el vaig conèixer a la seva casa de Madrid. Ell fou una important font d’informació per als meus textos sobre els “Sardà” publicats a “**Ressò mont-roigenc**”.

L’altre filla d’Agustí Sardà, Sara, es va casar amb José Ontañón Valiente. Aquest també estava relacionat amb la “*Institución Libre de enseñanza*” (I.L.E.). Ara tenim els “Ontañón Sardà”, on cal destacar la Mercedes Ontañón Sardà; per exemple, durant la República feia classes al *Instituto Obrero* de València.

FINALMENT ES COMENCEN LES OBRES DE LES ESCOLES NOVES

El “*El imparcial*”, –*Diario Liberal*”, del 2 de març de 1904, comenta que “*a propuesta del ministro de Instrucción pública se acordó subvencionar para construcción de escuelas a los Ayuntamientos...*”. Hi ha Mont-roig, entre els vuit citats. A “*La Vanguardia*”, del 5 de març, s’hi afegeix: “*cuyos planos ha levantado el arquitecto provincial Ramón Salas*”.

El “*Diario de Reus, de avisos y noticias*”, del 28 d’abril de 1904, amb el titular de “*La extensión universitaria en Montroig*”, informava que el diumenge anterior (24 d’abril) s’havia fet una “*excursión al pintoresco pueblo de Montroig*” per fer una conferència “*al local de la escuela pública de niños*”, on hi van assistir les autoritats locals: alcalde, rector, jutge, metge, farmacèutics, notari... “*El ilustrado maestro de la villa, don Emilio Soler y Fors, escritor y pedagogo de altos vuelos, en correctísima lengua catalana dio la bienvenida a la Extensión Universitaria y explicó a la concurrencia que llenaba por completo el salón de clases, y parte de la escalera de la casa Ayuntamiento, el objeto de aquella. Hasta ahora, dijo, ha habido dos clases en la sociedad: los que estudiaban una carrera y los que con solo los rudimentarios estudios adquiridos en la Escuela tenían que dedicarse al trabajo de un modo empírico y rutinario, lo cual redundaba, por necesidad, en evidente perjuicio de la cultura y de todas las industrias...*”. Una primera intervenció, dels conferencians, fou sobre la utilitat dels animals insectívors en la agricultura, la segona fou sobre la necessitat de la higiene per prevenir malalties, i la tercera sobre la instrucció popular dels obrers del camp, conèixer bé la composició del sòl i dels adobs que li calen. Va acabar desitjant que aviat fos possible “*la ilustración del pueblo, única base de la regeneración de la Patria*”. Finalment el mestre Emili Soler “*se apresuró a obsequiar a la Comisión con un nutridísimo refresco servido en su propio domicilio...*”.

El “*Diario de Tarragona*”, de l’11 d’octubre de 1904, publica que “*la alcaldía de Montroig anuncia la subasta de las obras para la construcción de un edificio destinado a escuelas públicas*”. Al mes següent, trobem a “*La Vanguardia*”, del 25 de novembre, que “*en el pueblo de Montroig se ha colocado la primera piedra de un edificio que ha de servir para escuelas públicas*”. Seria al carrer de La Coma (ara Mare de Déu de la Roca, núm. 5).

A “*Las Circunstancias*”, –*Diario republicano de avisos y noticias. Órgano del Partido de la provincia de Tarragona*”, del 25 de novembre de 1904, hi ha una extensa crònica

sobre aquest acte de col·locació de la primera pedra: “... *A las cuatro de la tarde salió de la Casa Consistorial la comitiva... llegada la comitiva al lugar destinado al efecto, el reverendo cura párroco, revestido de los ornamentos prescritos por el ritual, bendijo la primera piedra. Acto seguido el maestro de Montroig don Emilio Soler leyó en voz alta el acta propia del caso, reseñando a grandes rasgos las vicisitudes por qué pasó el proyecto hasta conseguir la subvención, y haciendo constar el apoyo decisivo que en este asunto ha tenido esta villa en su hijo predilecto, el senador por esta provincia señor Sardà...*”. A continuació comenta que, mentre firmaven les autoritats, la banda de música amenitzava el moment. “*Luego se ha metido el acta junto con algunas monedas acuñadas en el presente año, dentro de un bote de cristal, el cual debidamente lacrado, ha sido puesto debajo de la primera piedra...*”.

En el llibre d’Emili Soler, a la pàg. 23 s’explica: “*Però aquella nit va succeir un fet deplorable. Havia corregut el rumor que les monedes que s’havien posat a la primera pedra eren moltes i de molt valor. I va haver algú que la mateixa nit va destapar el forat on s’havia posat la pedra i se’n va emportar l’acta i aquella petita quantitat simbòlica de diners. Vaig tenir un enorme disgust amb aquest fet que tot el poble també va lamentar*”.

Continuant amb aquella descripció del diari “*Las Circunstancias*”, sabem que l’inspector de primera ensenyança de la província va desitjar que “*la primera piedra sea la inicial de la prosperidad de dicha villa*”. També va dir que enviava una salutació a Agustí Sardà que pel seu estat de salut no havia pogut assistir-hi. “*Terminado el acto, la comitiva, acompañada de la banda, se ha dirigido de nuevo a la casa del Ayuntamiento, en donde se ha obsequiado a los invitados con pastas y dulces...*”. Acaba l’article dient —.. *verdaderamente el edificio escolar resultará un gran beneficio para la enseñanza de dicha villa. Para calcular su importancia basta considerar que el presupuesto es de setenta y nueve mil y pico de pesetas...*”.

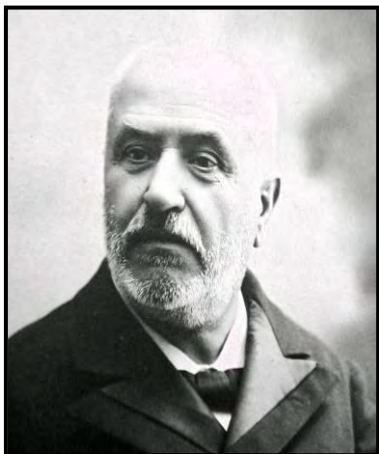
El “*Diario de Reus, de avisos y noticias*”, de l’1 de febrer de 1905, deia que el diumenge anterior (29 de gener) s’havia fet una altra sessió de ~~La~~ *extensión universitaria en Montroig*. En aquest, descriu amb noms els càrrecs públics del poble: Alcalde, Joaquim Prous, rector, Josep Garravé, Jutge municipal Pere Aragonès, Agricultor Josep Gassó, Farmacèutics Pere Escoda i Antoni Compte, i Veterinari Josep Mosquera. Comenta que feia un vent fort i fred. El primer conferenciant va parlar dels drets i deures de les persones segon la Constitució vigent. La segona era una descripció dels diferents tipus d’adobs per al camp. Al final hi va haver un “*expléndido lunch*”.

Aquests primers anys del segle XX són molt fructífers en propostes de renovació pedagògica. El llibre “Els mestres públics a Catalunya (1903-1936)”, d’Agustí Corominas, una edició de “l’Associació de Mestres Rosa Sensat” (2014), exposa que, mentre que a la resta d’Espanya aquesta renovació va sorgir bàsicament del que podria dir-se “l’alta cultura” d’intel·lectuals, sovint relacionats amb “*Institución Libre de Enseñanza*” (I.L.E.), a Catalunya, sense desmerèixer aquest component, cal remarcar la importància de les iniciatives sorgides dels propis mestres, fruit de les seves experiències (pàg. 9). D’aquí van sortir les “Converses Pedagògiques”; la primera es faria el 28 de juny de 1903. S’acaben el 1923, amb la fi de la Mancomunitat i el cop d’estat del general Primo de Rivera. Es recuperaran el 1932 amb la República.

Les “Converses Pedagògiques” proliferen molt ràpidament i el 29 de desembre de 1903 se’n fa una a l’Ateneu de Tarragona. Trobem Emili Soler en una d’elles, a Reus, el 1906

o 1907, sobre “*Bibliotecas escolares*”. Diu el llibre que d’aquesta Conversa naixeria la biblioteca de l’Associació de Mestres de Reus (pàg. 23). Com a conseqüència d’aquestes “Converses Pedagògiques” va sorgir, l’estiu del 1914, la primera “Escola d’Estiu”.

En el llibre de memòries d’Emili Soler hi ha un capítol dedicat a “L’elecció del senyor Agustí Sardà senador” (pàg. 44). Comenta l’elecció de 1907. Explica: “*Tan bon punt vaig saber que el senyor Sardà presentava la seva candidatura a senador per la província de Tarragona, vaig publicar en el nostre òrgan periodístic, El Magisterio Tarraconense, una circular dirigida a tots els mestres de la província recomanant-los*

la candidatura, d’acord amb el que havíem acordat amb els meus companys de directiva. El senyor Sardà era el nostre candidat, no per les seves idees polítiques, sinó per ser director de l’Escola Normal Central, del Consell d’Instrucció Pública, un bon amic dels mestres rurals...”. Després diu: “*El senyor Sardà va ser el més votat amb cent trenta escrutinis a favor seu...*”. Segons les informacions que he pogut consultar, les quatre vegades que fou elegit senador (1903, 1905, 1907 i 1909) els resultats obtinguts per Sardà, respectivament, foren: quedà segon amb 116 vots d’electors (hi havia 244 electors), primer amb 124 vots d’electors, primer amb 142 vots i segon amb 111 vots.

“*Als cap de pocs dies, a la sala d’actes del —El Porvenir—... es va celebrar un míting... que es va convertir en un vertader homenatge al senyor Agustí Sardà...*” (pàg. 45). Aleshores és quan Emili Soler esmenta que “*a Mont-roig hi havia un jove anomenat Elias Benaiges, que era representant dels republicans a la Junta del partit judicial de Reus...*”. És aquell impulsor del republicanisme a Mont-roig que abans citàvem que sortia en el llibre “*Historia crítica de los hombres del Republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*”.

A “*El magisterio español. Periódico de instrucción pública*”, de Madrid, del 17 de març de 1909, hi ha un text que parla de les associacions de mestres, en aquest cas de la província de Tarragona on, com a President honorífic, hi consta Agustí Sardà i president efectiu, Emili Soler.

Tornem a trobar Emili Soler en una d’aquelles conferències pedagògiques. Surt esmentat a “*La Vanguardia*”, del 20 de juliol de 1909, diu: “*... Han empezado las conferencias pedagógicas en el salón de actos del Instituto provincial...*”. Diuen que el mestre era “*maestro de Montroig y presidente de la Asociación de maestros*”; també s’hi diu que va intervenir en el debat de les conclusions.

A “*El magisterio gerundense*”, “*Órgano de los maestros públicos de la provincia*”, del 19 de maig de 1910, a la primera pàgina, Emili Soler publica una carta oberta al Conde de Romanones (aleshores ministre de Instrucció Pública). Es presenta com a president

de la Federació d'Associacions de Mestres de Catalunya. A la mateixa revista, del 22 de setembre, s'esmenta la reunió de la Junta Directiva Nacional (del 26 d'agost). Emili Soler hi és present (penso que es devia fer a Madrid) com a “*vocal por el distrito universitario de Barcelona*”. El mestre mont-roigenc té un bon grapat d'intervencions, sobretot analitzant els darrers reials decrets sobre ensenyament i el paper dels mestres.

En aquesta mateixa revista, del 24 de novembre del mateix any, Emili Soler, com a “*Presidente de la Asociación Provincial*”, fa la crònica del dinar fet el passat juliol en el qual hi va intervenir el diputat a Corts Julià Nougués i on el mestre mont-roigenc li va demanar que interpel·lés el ministre sobre uns endarreriments d'uns complements del sou dels mestres. A continuació, es publica la interpel·lació del diputat, al diari del Congrés del 4 de novembre. La gestió va tenir èxit.

A la pàg. 45, del llibre d'Emili Soler, quan parla de l'acte d'homenatge a Agustí Sardà, que es va fer al Casino de Baix (a “El Porvenir”), per haver aconseguit sortir de senador per la província de Tarragona (1907), cita que un dels oradors és aquell diputat a Corts que hem citat abans, Julià Nougués Subirà. Més endavant, tornarem a trobar aquest polític entre els que sovint venien a Mont-roig, i que estava molt relacionat amb els homes de “L'Obrera” i del “Casino de Baix”.

Al llibre de les memòries d'Emili Soler, s'hi comenta que el 1910 va rebre la concessió de la Creu amb el títol de “*Caballero de la Orden Civil de Alfonso XII*”.

Al “Diario de Tarragona”, del 15 de setembre de 1910, a la primera pàgina, hi tenim una “Carta Abierta” d'Agustí Sardà dedicada a Emili Soler. Comença dient: “*Los maestros de nuestra querida provincia, han contribuido con entusiasmo y su simpatía... llevándome, por cuarta vez al Senado. No tengo necesidad de repetirles cuan profundo es mi agradecimiento...*”. A continuació, fa una anàlisi detallada y crua de com estava l'educació a Espanya: “*La primera vez que tomé asiento en la Cámara privilegiada, conté lo que tantas veces he tenido ocasión de repetir después, a saber, que por mi cargo de vocal de la Junta de Clases pasivas, había tenido un día que clasificar a un pobre compañero que había pasado cuarenta y tantos años con un sueldo de sesenta y dos pesetas, y cuya pensión, por consiguiente, hubo que reducir a cuarenta pesetas anuales. La cosa no necesita comentarse. Felizmente ya no estamos en aquellos tiempos, porque, gracias a la propaganda de algunos amantes, no muchos, de la Instrucción, y a un ministro inteligente, que supo hacerse cargo de lo que la opinión demandaba, se elevó el haber mínimo de los maestros á quinientas pesetas; fue éste un avance enorme... En efecto: hay, en España, más de cinco mil maestros que no comen, así, no comen, es preciso decirlo con estas palabras. Podría citarlos nominalmente, pero no es necesario... Es preciso decirlo con toda claridad, sin embajes ni rodeos, porque la opinión por mucho que crea conocer la triste situación del país, no la conoce todavía bastante. Mirando a la estadística se presume que no hay pueblo falto de escuela, cosa que no es verdad. Figuran las plazas cubiertas y se sabe que el país las paga, pero lo que no se sabe bien es que, en ellas, la enseñanza no se da, o si se da se da mal. Ocurre lo siguiente, sobre todo en las escuelas de niñas. Las maestras que, por su condición de mujeres, están más necesitadas de determinadas condiciones de vida decorosa, al ir destinadas a un pueblo en el que se encuentran con tantas dificultades, se asustan, y ni siquiera paran en él, sino que buscan en seguida el modo de huirle. Más como necesitan hacer años de servicios, para mejorar de situación, se procuran un medio de salvar la dificultad, encargando al secretario, al párroco, o a otra persona*

por el estilo, la escuela mediante una retribución, que suele ser de todo el sueldo, y la infeliz se apresura a marcharse, aguardando a que el tiempo le proporcione alguna ventaja... A nadie se le oculta que para exigir mucho á los maestros, tanto como sería necesario para que la obra de la enseñanza fuese realmente eficaz, sería preciso poderles ofrecer, en cambio, una situación que les permitiera tener la libertad y la frescura de espíritu necesarias para consagrarse a la delicada misión que les está encomendada. La obra de la enseñanza es una labor compleja que pide, además de la consagración de la vida I del maestro, un conjunto de condiciones y cualidades en su persona, que no hay derecho a exigir cuando no han de ser recompensadas... La cuestión de los locales escolares, es tan urgente como la otra. Es preciso decir lo mismo que hemos dicho al tratar de la cuestión anterior y hablar con igual claridad. En mi opinión se necesita saber la cantidad que hace falta, y por medio de un empréstito o en otra forma, proceder con urgencia, porque, si es verdad de que sin maestro no hay escuela, también lo es que, sin local en condiciones higiénicas, no puede exigirse al profesor que trabaje...". Acabava aquesta llarga carta amb: —Sabe cuan de verdad le quiere suyo afectísimo compañero”.

A la part final de la carta, parlava de la necessitat de construir escoles noves que fossin eficients des del punt de vista de l'ensenyament. Mont-roig, finalment, estava a punt d'inaugurar les seves. Recordarem que ja el 1881 el diari “*La Opinión*” publicava que l'inspector de primera ensenyança havia informat favorablement sobre la construcció de escoles noves a Mont-roig.

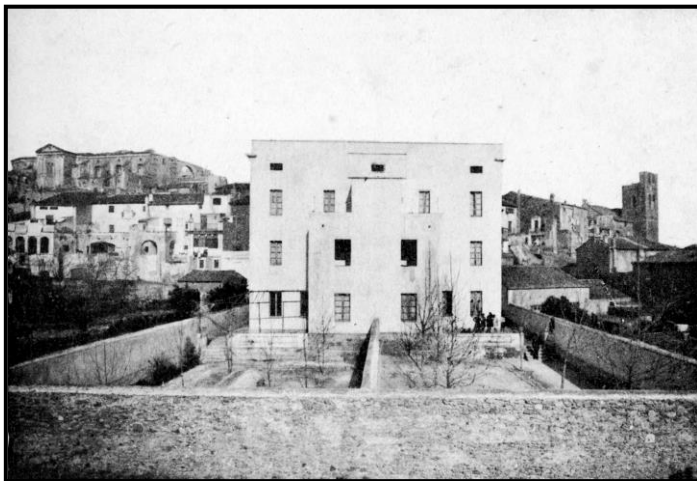
INAUGURACIÓ DE LES ESCOLES NOVES

Aquella escola que Emili Soler havia aconseguit impulsar, amb el primer acord de l'Ajuntament del 14 d'abril de 1899, i que hi havia ajudat la dedicació d'un carrer a Agustí Sardà el 8 de febrer de 1902, i que s'havia posat la primera pedra el 25 de novembre de 1904, finalment s'inauguraria dotze anys després el diumenge 15 de gener de 1911. El dimarts següent era la festa de Sant Antoni, dia celebrat a Mont-roig pels Fets de la Guerra del Francès. A “**Ressò mont-roigenc**” núm. 35, pàg. 12, en el text “La festa de Sant Antoni Abad, a Mont-roig” de Joaquim Benaiges Martí, s'explica que quan les tropes franceses es van endur un grapat d'homes de Mont-roig com a represàlia per l'atac a un comboi francès al Coll de Balaguer, varen començar a afusellar-ne uns quants. Tres es varen salvar gràcies a resar a aquell sant i van prometre fer festa grossa, en endavant, el dia del seu sant.

El “*Diario de Tarragona*”, del dimecres 11 de gener, comentava que el dia anterior s'havia fet la Junta Provincial d'Instrucció Pública, on s'havia decidit que una comissió assistiria a la inauguració de les escoles de Mont-roig. “*La Vanguardia*” del dilluns 16 de gener, a la pàg. 5, a la secció dedicada a Tarragona, ja comentava que s'havia fet la inauguració. Finalment en l'edició del mateix diari del 19 de gener de 1911, hi ha una

detallada descripció (pàg. 6): “El domingo último, 15 del actual, se celebró con gran solemnidad la inauguración del edificio de escuelas públicas. A las once llegaron los invitados a la fiesta... nuevo edificio fue bendecido por el clero parroquial y todo cuanto pudiéramos decir en su elogio resultaría pálido: espacioso, elegante, majestuoso, con todos los requisitos pedagógicos e higiénicos que exigen la vida y las necesidades modernas. En la planta baja hay salas de clases para niños y niñas, capaces y con exuberancia de luz y ventilación, patios, antesalas y retretes con todas, las condiciones apetecibles; en el primer piso se hallan diferentes dependencias, como son clases para dibujo, biblioteca, trabajos manuales, etc., y en el segundo las habitaciones de los profesores, que permiten el albergue de sus familias con relativo lujo y comodidad. Por la tarde se celebró una velada literario musical en uno de los salones del edificio. Entre los muchos y valiosos elementos que han contribuido a la consecución de joya tan estimable para el pueblo de Montroig, recordaremos al ilustre hijo del mismo don Agustín Sardá, senador del Reino y el inteligente y celoso maestro público de la localidad don Emilio Soler Fors, que ha sido el alma de todos los trabajos”.

També el “Diario de Reus”, del 18 de gener, feia una àmplia crònica d’aquest esdeveniment. Començava: “Aunque hizo muy mal día, por la continuada lluvia, el pueblo de Montroig se lanzó a la calle, endomingados sus trajes y radiantes sus rostros... Aunque emplazado este en una mala calle y estrecha por añadidura, lo cual le priva la luz de frente, hállase, no obstante en sitio céntrico bien aireado y

soleado sobre todo por detrás donde hay los patios de recreo. De líneas severas y aspecto atrayente, la fachada tiene el carácter de edificio público...”. Després parla que durant la inauguració va tocar la banda de música, sota la direcció d’Antoni Prous, que el secretari, Joaquim Boronat Puñet, va llegir la memòria de les actuacions fetes per tal d’aconseguir tan important obra, que els nens i nenes van cantar sota la direcció del seu mestre Martí J. Borràs, i uns nens i nenes van recitar uns discursos. A continuació va venir el discurs del mestre Emili Soler, que acabava “recomendando a sus discípulos aplicación y trabajo”. Continúa: “Otros cantos, entre los que descuella un enérgico himno a Cataluña, letra de D. Pablo Delclós, maestro de Tarragona... habla el joven y culto médico Don Modesto Tost y Puñet, comparando la anemia intelectual y moral que padecemos por falta de cultura a las anemias corporales de tan fatales consecuencias. El Sr. Cura se pronunció por la enseñanza religiosa en las escuelas... El Sr. Inspector D. José Puig y Cherta... propuso la colocación del retrato del Excmo. señor D. Agustín Sardá en uno de los muros de la escuela; el arquitecto Sr. Sala agradeció las frases que se le dedicaron... y el digno Alcalde de la villa de Montroig D. José Ferré Cortada, dirigió sentidas frases a la concurrencia...”. El cronista, més endavant, fa una crida perquè en aquell nou edifici no s’ha de “... consentir que en el primer piso se establezcan oficinas. Es palacio de la enseñanza y no puede destinarse a otro objeto según la ley...”. Acaba explicant que es va rebre un telegrama d’Agustí Sardà: “Felicitó calurosamente ese pueblo y en la persona de su Alcalde por inauguración nuevas escuelas”.

Aquest citat com “*joven y culto médico Don Modesto Tost y Puñet*” era mont-roigenc. Al “**Ressò mont-roigenc**” núm. 98, a la pàg. 13, vam publicar una breu crònica sobre ell com a conseqüència que l’Ajuntament va posar el seu nom a la “Unitat de Fisioteràpia i Rehabilitació” (veure el núm. 97 de la mateixa revista, pàg. 32). En el llibre “Guspires de la historia de Mont-roig” hi ha un capítol, pàg. 95, també dedicat a ell. Va exercir a Mont-roig del 1906 al 1911. Ell fou qui, amb el suport de l’Ajuntament, va aconseguir eradicar aquells aiguamolls de Mont-roig, a tocar del mar (partida dels Prats), on s’hi conreava arròs i que produïa tantes malalties i morts. Anys més tard, fou un dels fundadors del Casal del Metge a Barcelona i del Sindicat de Metges de Catalunya.

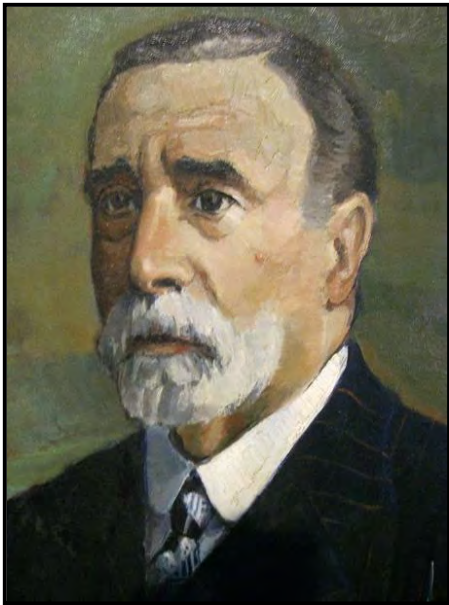
Amb aquesta inauguració de les escoles, del 15 de gener de 1911, pràcticament acabaria la trajectòria del mestre Emili Soler a Mont-roig. Després de quinze anys al poble, amb quaranta anys, emprendria nous camins.

El 14 d’abril del mateix any el diari “*Las Circunstancias*”, portaveu del republicanisme a Reus, publicava que Agustí Sardà, aleshores conseller d’instrucció pública, va ser nomenat president honorari de la Comissió Pedagògica del “*1er Congrés d’Ateneus*”, que es va fer a Reus.

Troblem a Emili Soler citat en un text a la revista “*La Escuela moderna*”, de l’1 de juliol de 1911. Fa una intervenció sobre la disciplina: “... *en nuestras escuelas no se someten los niños a esta disciplina, porque está en la naturaleza misma del niño la indisciplina. A esto es debido que el niño no ama la escuela y recibe con regocijo el día de asueto y las horas de salida, pues se le sujeta con violencia cuando está en ella, y además la norma memorista de la enseñanza le esclaviza la inteligencia... En la misma debe reinar para que produzca su saludable influjo durante toda la vida del niño, y hecho hombre, cuando viva en sociedad; cita, para terminar, una anécdota de Víctor Balaguer: cuando por cuestiones políticas se vio obligado a vivir en el extranjero, hubo de hospedarse en cierta ocasión en una fonda de Suiza, y llamando al barbero para que le afeitase, éste preguntó, al terminar, dónde quería que echase el agua, y Balaguer contestó que a la calle; mas el rapador se negó a ello, por no contravenir a las Ordenanzas municipales; insistió, sin embargo, el literato catalán en que no había peligro en ello si no pasaba ningún guardia, y nuevamente se negó el rasurador, diciendo que en Suiza cada ciudadano es guardia del cumplimiento de la ley. Pues en España hemos de llegar a hacer que la disciplina de la escuela sea garantía de la disciplina del orden social también...*”.

HOMENATGE AL MESTRE EMILI SOLER

El març de 1918, Mont-roig li va dedicar un homenatge a Emili Soler. Escriu a les seves memòries, a la pàg. 55: “*En cessar per ascendir a inspector d’ensenyament primari, deixaria records difícils d’oblidar per a mi. Malgrat això, no s’interromperen les relacions personals amb els meus exalumnes, amb els seus pares i la resta d’amics, ja que tots els anys en ocasió de les vacances estiuenques passava més d’un mes a Mont-roig, on conservava les meves antigues amistats. Però mai a ningú no se li va ocórrer celebrar un acte que es correspongués amb la general simpatia que el poble em professava. Crec que això va ser a causa, principalment, del desprestigi dels meus successors en el càrrec... Amb aquest ambient desfavorable a l’escola, no cal*

estranyar-se que el poble no trobés un motiu per organitzar una festa en honor del mestre que durant quinze anys... L'homenatge va tenir lloc... sis anys després d'haver marxat de Mont-roig. A la població continuava la divisió de liberals i carlins, però ni els uns ni els altres estaven al capdavant de l'Alcaldia. El comandament havia passat al Partit Obrer, el cap del qual havia estat alumne meu a la classe d'adults...". Aquest deuria ser Miquel Bargalló Martí, dit "Nostre Senyor de la Calle" (també fundador del "Centre Obrer" i alcalde de Mont-roig del 1917 al 1918?). El citàvem abans com un dels republicans mont-roigencs que tenia contactes amb Agustí Nogués i Sardà.

Els seus antics alumnes li van dedicar un "Álbum de gratitud al ilustre señor don Emilio Soler y Fors". A la primera pàgina s'hi diu: "A nuestro benemérito maestro en testimonio del afecto que le profesan sus discípulos agradecidos. Montroig: Marzo de 1918". Entre les firmes, el propi Emili Soler destaca (pàg. 55) a "Vicenç Vandellós (que) és mestre per oposició de Barcelona. S'ha especialitzat en els estudis psiquiàtrics... El pare Boronat, escolapi, signà també l'àlbum. És actualment rector de l'Escola Pia de la ciutat de Granollers. Antoni Martí Bages, dedicat al comerç, va ser alcalde de Reus. El doctor Ferran Ramon Ferrando, catedràtic de Física a la Universitat de València, no signà l'àlbum per trobar-se absent. No obstant això, ja m'havia mostrat el seu agraïment. Quan va obtenir per oposició la càtedra de la Universitat de Múrcia, em va escriure una carta —que fins i tot conservo—, en la qual em diu que després del seu pare és a mi a qui em deu haver pogut guanyar la càtedra. També signaren l'àlbum Alexandre Alabart i Josep Rovira, els dos mestres per oposició..."

Sobre el mont-roigenc Antoni Martí Bages es va publicar un text a "**Ressò mont-roigenc**" núm. 41, pàg. 16, de Josep Olesti Trilles, on es feia un resum de la seva vida. També s'ha publicat una ressenya sobre aquest personatge, darrerament, en aquest web de "**Ressò mont-roigenc**", a la secció "Història". Havia nascut el 1894, i cap al 1909 va anar a treballar d'aprenent de dependent a Reus. "*No tenia estudis ni cap carrera reconeguda, però s'anava il·lustrant per lliure, llegint el diari, llibres i tot allò que el pogués enriquir culturalment i políticament...*" (pàg. 17). Del 1913 al 1916 va col·laborar en el periòdic "*La Justicia Social*". El 1931 fou elegit regidor i va ser alcalde de Reus. Ocupà diversos càrrecs polítics. Després de la Guerra Civil s'hagué d'exiliar a França, on morí el 1947.

També cita a Ferran Ramon Ferrando. Aquest era fill de Pere Ramon Nogués ("Pere Pateret") i Carme Ferrando Puñet (dita "Oriola"), vivien al carrer Major núm. 57 (ara Riba i Mestre núm. 10) on hi tenien el forn. Van tenir tres fills: el Pere, Josep i Ferran Ramon Ferrando (Mont-roig, 1891 – Madrid, 1974). Aquest últim es casà amb Maria Moliner Ruiz (Paniza, Saragossa, 1900 – Madrid, 1981), i van tenir l'Enrique, Fernando, Carmen i Pedro Ramon Moliner. Aquest darrer fou director de l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona quan jo hi estudiava.

Ferran Ramon va fer el batxillerat a Barcelona, després va estudiar a Alemanya. Amb vint-i-set anys ja era catedràtic (1918). Va ser un dels introductors de les teories de la relativitat d'Einstein a Espanya. Maria Moliner es va llicenciar en Història a Saragossa (1921) i l'any següent entrà per oposició al Cos d'Arxivers i Bibliotecaris. El seu primer destí fou Simancas (Valladolid), d'allí passà a Múrcia on coneixerà a qui seria el seu marit. L'any 1931 es van traslladar a València. En acabar la Guerra Civil, amb la persecució dels vençuts, Ferran Ramon, que havia estat degà de la Facultat de Ciències, va patir un llarg procés de depuració. El seu expedient personal deia que era *“un faro de laicismo y de ideas izquierdistas”*. Va estar quatre anys expulsat de la càtedra. Primer, el van obligar a anar a Múrcia (1944 a 1946); després triarà anar a Salamanca, on s'hi estarà fins la seva jubilació el 1962. Maria Moliner també fou depurada i no recuperaria

el nivell de l'escalafó que tenia abans de la Guerra Civil fins al 1958. El 1946 va ocupar la plaça de directora de Biblioteca a l'Escola d'Enginyers Industrials de Madrid. A partir del 1941, el matrimoni Ramon-Moliner van els estius a Mont-roig, a una “Pobla” que acaben de comprar (serà la “Pobla Oriola”), a tocar de la Caseta del Rellotge, entre la carretera N340 i la via del tren.

Maria Moliner, a finals dels anys quaranta, comença a omplir fitxes sobre paraules, tot va començar *—estando yo solita en casa una tarde...*. El 1953 decideix endegar el que seria la seva gran aportació: el *“Diccionario de uso del español”*. Finalment s'acabaria publicant el 1966. Eren dos toms, quasi 3.000 pàgines i

pesava uns tres quilos. Se'n van vendre, a tot el món, més de 250.000 exemplars. M'explicava el seu fill Fernando Ramon Moliner: *“La meva mare era una republicana convençuda i activa, encara que mai que jo sàpiga va tenir carnet de cap partit. El pare també ho era. Estaven vinculats als ambients de la “Institución Libre de Enseñanza”. Inspirada en aquests ideals, a València ajuden a crear la —Escuela Cossío—. La mare era vocal del consell directiu i hi donava algunes classes”*. Manuel Bartolomé Cossío, fou deixeble de Francisco Giner de los Ríos, i també participant de “Institución Libre de Enseñanza”. Em continuava comentant: *“De veïns també hi havia els —Nogués”* (“cal Vermell, a la “Caseta del rellotge”)...”. Recordava a Dolors Nogués Sardà.

Maria Moliner va escriure bona part del seu famós diccionari a la taula de sota l'eucaliptus de la “Pobla Oriola”. També, ho hem vist abans, Dolors Nogués Sardà va escriure el seu llibre *“Enseñanzas del Hogar”* a la Caseta del Rellotge.

També, molt a prop, hi tenia el xalet l'escriptor, prematurament desaparegut, Raúl Ruiz (l'anomenava “Golconda”), a uns cent-cinquanta metres més cap a Cambrils. Recordo una anècdota curiosa que m'explicà el Raúl (o la Mercè). Deuria ser un dia d'estiu d'inicis dels anys vuitanta quan veuen apropar-se al seu xalet una persona que els pregunta si saben on era el xalet on hi estiuejava Maria Moliner. Li van dir que era allà a prop i li van indicar com anar-hi. Abans de marxar, el Raúl li va dir que l'havia reconegut, que era (l'important) historiador americà Gabriel Jackson. Aquest, va viure a

Barcelona del 1983 al 2010. Venia a Mont-roig per veure aquell indret on s'havia fet part del famós diccionari.

Sobre Maria Moliner, el seu marit i el seu fill Fernando (rellevant arquitecte), es van publicar un seguit de textos a “**Ressò mont-roigenc**” (veure relació al final). Sobre el Raül Ruiz també podeu trobar, al final d'aquest text, la relació de textos publicats a “**Ressò mont-roigenc**”.

EL MESTRE EMILI SOLER DESPRÉS DE MONT-ROIG

A “*El Magisterio Gerundense*”, del 21 de setembre de 1911, s'hi diu, a la pàg. 11: “*Dar un voto de graciosa a D. Emilio Soler por el celo e inteligencia con que ha desempeñado la presidencia de la Federación durante los cuatro últimos años, y teniendo en cuenta la convocatoria de la Comisión Permanente de la Asociación Nacional de Maestros, se acuerda, por unanimidad, reelegir al propio Sr. Soler para el cargo de presidente de la Federación... que dicho maestro, como tal presidente, represente la Asociación del distrito universitario en la Junta directiva Nacional de la Asociación Nacional de Maestros...*”.

“*El Magisterio Gerundense*”, del 27 de juny de 1912, explica, a la pàg. 16: “*la Junta directiva de la Federación de Maestros de Cataluña celebró reunión en Barcelona con el fin de tratar la renuncia del cargo de presidente hecha por D. Emilio Soler – que pasa a otro destino – y nombramiento de sucesor...*”. Com veurem a la següent notícia, havia d'incorporar-se a la nova plaça assignada a Guadalajara.

—*La Orientación*”, —*Periódico semanal de instrucción pública. Órgano oficial de todas las Asociaciones de Maestros de la provincia*”, de Guadalajara, del 30 d'agost de 1912, podem llegir, a la pàg. 7: “*Nuevo funcionario. Con fecha 14 del actual ha sido destinado a prestar sus servicios en esta provincia, como inspector de primera enseñanza de zona, D. Emilio Soler y Fors*”. A “*La Orientación*”, del 13 de setembre, s'hi diu que s'havia incorporat a primers d'aquest mes.

Al “*Boletín Oficial de la Provincia de Guadalajara*”, del 4 de novembre de 1912, a la pàg. 2, hi trobem publicada una circular (de l'1 de novembre) d'Emili Soler convocant tots els mestres del partit de Cogolludo a una conferència pedagògica que es farà a la població d'Humanes. Feia dos mesos justos que s'havia incorporat i ja desitjava explicar els seus (nous) mètodes d'ensenyament que havia desenvolupat a Mont-roig.

A “*La Orientación*”, del 15 de novembre, a la pàg. 2, hi ha una crònica d'aquesta conferència a Humanes, en la què es comenta la dissertació que va fer Emili Soler: “*... Algunos maestros... no saben separarse de la norma que dan los libros de texto, sin tener en cuenta que los autores, hasta hoy, escriben la ciencia como la saben, no como la han aprendido. Más que una definición científica, el educador debe procurar una pedagógica, que sea reflejo fiel de lo que el niño sabe en el momento...*”.

“*El Magisterio español*”, de Madrid, del 8 de març de 1913, a la pàg. 1, publica que destinen a Emili Soler a Barcelona. Ara el trobem en una notícia de “*La Vanguardia*”, del 2 de maig de 1919: “*Manresa. Presidida por el inspector don Emilio Soler, el próximo domingo dará una conferencia la directora de la Escuela de Bosque de esta*

ciudad, doña Rosa Sensat, desarrollando el tema —Las Ciencias Naturales en la escuela primarias...—. Recordarem que abans hem citat que la filla de Rosa Sensat, Angeleta Ferrer, comentava en aquell opuscle dedicat a Mercè Sardà que aquesta s'havia allotjat a Madrid a la casa d'Agustí Sardà.

També en aquell llibre “Els mestres públics a Catalunya (1903-1936)” d'Agustí Corominas, a la pàg. 48, tot parlant de l'Escola d'Estiu del 1922, s'esmenta una conferència a càrrec d'Emili Soler sobre el tema “La definició” (21 d'agost).

A “*El Magisterio español*”, del 23 d'abril de 1928, s'hi diu que el destinen a Palència. Escriu el seu nét, Emili Soler i Calucho, en el pròleg del llibre de les memòries del seu avi, a la pàg. 7: “... *durant la dictadura de Primo de Rivera (1923 a 1930), va tenir una enganxada amb el governador civil de Barcelona, el general Milans del Bosch, que pretenia que li donés una relació dels mestres que ensenyaven en català a les escoles de Barcelona per confinar-los lluny, i, en negar-s'hi, va ser traslladat com a represàlia a la ciutat de Palència. Malgrat això, va fer arribar personalment les seves queixes al ministre d'Educació Pública, que visità personalment a Madrid. Aquest li va facilitar tornar a Barcelona...*”. “*El Día de Palencia*”, del 3 de març de 1930, diu que el traslladen a València.

A “*El Magisterio español*”, del 22 de setembre de 1931, surt citat com a vocal del Consell provincial de primera ensenyança de Barcelona. A la “*Hoja del lunes*”, Barcelona, del 27 de juny de 1932, el trobem citat com a un dels assistents a la inauguració d'un grup escolar a Sant Cugat del Vallès, on també hi eren el President de la Generalitat Francesc Macià.

“*El Magisterio español*”, del 10 de novembre de 1932, comenta que és inspector dels “*partidos de Sabadell y afueras de Barcelona*”, i també, provisionalment, assumeix la vacant del “*partido de Arenys de Mar*”.

Finalment, ja passada la Guerra Civil, a la “*Hoja del lunes*”, del 2 de juny de 1941, surt publicada l'ordre per la qual Emili Soler es jubila. Tenia setanta anys.

He trobat la seva esquila a “*La Vanguardia*” del 2 de desembre de 1945. Diu: “*El muy ilustre señor Don Emilio Soler Fors, viudo de doña Adelina Serra Sabater, inspector de primera enseñanza jubilado, caballero de las ordenes de Alfonso XII y de Alfonso X el Sabio, natural de Canet de Mar, falleció en Villanueva y Geltrú, el día 22 de noviembre de 1945, a la edad de 74 años, habiendo recibido los santos sacramentos y la bendición apostólica (E. P. D.). Sus afligidos: hijos Emilio y Salvador; hija política Carmen Calucho; nietos Adelina y Emilio; hermana Salvadora; hermanos políticos, sobrinos, primos y demás parientes, al recordarles tan sensible pérdida, ruegan a sus amistades le tengan presente en sus oraciones, y les agradecerán la asistencia a los funerales que, por el eterno descanso de su alma, se celebrarán el próximo martes, día 4, a las diez y media, en la iglesia de los PP. Escolapios, en Barcelona (calle Diputación, 275)*”.

L'ESCOLA A MONT-ROIG, A PARTIR DEL 1912

L'OBRERA

*“Cap el 1910, a Mont-roig, un grup d’homes es varen reunir per parlar de la creació d’una societat obrera...”, d’aquesta manera comença (pàg. 23) l’exposició que el meu avi, Francesc Rom Serra, fa en el llibre “El Centre Obrer de Mont-roig del Camp (1911-1925)”. Un grapat de pàgines més endavant, a la 47, s’inicia el capítol “Fundació de l’escola de l’Obrera”: “Les escoles noves, a la Coma, foren molt importants per al poble...”. Cap al 1912, “molts socis (de “l’Obrera”) tenien la sensació que les escoles que s’acabaven d’inaugurar no eren raonablement bones per a la canalla; pensaven que l’ensenyament que s’hi impartia era deficient... El mestre de l’escola nacional era un home sense preparació que acabava d’incorporar-se a la professió. No em recordo el nom, però sí que recordo que li deien el Canano... Aquest fou el pare de Mossèn Ramon Boqueras Llor, rector de Mont-roig del 1975 al 1979. Escriu Vicenç Toda a “**Ressò mont-roigenc**” núm. 31 (IV trimestre 1989), a la pàg. 17, que a aquest se’l coneixia com “Mossèn Canano”. Continua explicant el meu avi: “Hi havia coses sorprenents en el seu comportament –per exemple, durant el temps d’esbarjo entre classes jugava amb els nois, com si fos un més; es feia enganxar en un carro com si fos un animal i demanava als alumnes que li peguessin amb els seus cinturons mentre ell estirava el carro carrer amunt i carrer avall...”.*

Aquests comentaris concorden amb el que escrivia el lloctinent mestre Emili Soler a les seves memòries, tot parlant del motiu perquè no se li va fer un homenatge a Mont-roig fins al 1918. Les escoles noves s’havien inaugurat el 1911 i, poc després, ell marxà cap a Barcelona. Diu, a la pàg. 55: *“Crec que això va ser a causa, principalment, del desprestigi dels meus successors en el càrrec... Amb aquest ambient desfavorable a l’escola... L’interí que em va succeir a l’escola era molt estrany, fins al punt que una vegada, havent-se celebrat una excursió popular al Santuari de la Mare de Déu de la Roca, en arribar a casa seva, es va cobrir amb la bandera nacional de l’escola i, així abrigat, va aparèixer unes hores al balcó de casa seva. És més, un altre dia, amb motiu del bateig del seu fill, en comptes de llençar confits des del balcó de casa seva, segons costum, va llençar gran quantitat d’arengs, amb el natural disgust i estranyesa del veïnat (aquest deuria ser aquell “Canano” del que parla l’avi). El seu successor, el senyor Mateu Barceló, mestre que havia estat de Pratdip era un individu tan mal parlat i groller que va fer baixar molt el prestigi del paper del mestre. Recordo que va fer desaparèixer el llibre de visites de l’escola, perquè hi contenia elogis cap a la meua persona.*

Continua el meu avi (pàg. 48): *“També hi havia una altra escola al poble. Era en un pis de cal Munté del carrer Major (número 10). La duïen dos fills del poble: el Josep Colldejou –fill- i l’Aguiló. En ser privada, i encara que suposo que els preus devien ser prou ajustats, hi havia molts pares que no hi podien enviar els fills... Una escola resultava cara i en l’altre l’ensenyament era deficient...”. D’aquesta necessitat naixerà l’Escola de l’Obrera. Primer estaria situada a la planta baixa del local d’aquesta societat, al aleshores carrer del Forn (actualment carrer de Josep Maria Gran i Cirera núm. 8, ara “cal Clariana”). Podeu trobar la descripció a partir de la pàg. 48 d’aquell llibre. El primer mestre que hi va haver fou Antoni Miserachs Coca. Per alguns motius que es desconeixen va acabar el curs el seu pare. El primer, deu ser el mestre que surt en una de les fotografies del llibre “Aprendre de lletra. Records d’escola”, de l’any 1915*

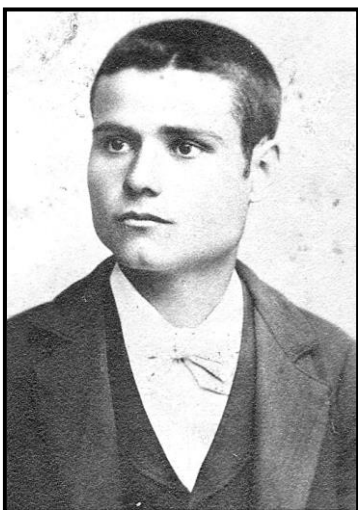
(aproximadament), doncs l'altre mestre que hi va haver, Joan Rosales, a continuació d'aquest, el tinc plenament identificat doncs ja sortia en el llibre “El Centre Obrer de

Mont-roig del Camp (1911-1925)”, en dues fotografies de la pàgina 86. També surt a la pàgina següent de la fotografia esmentada anteriorment del llibre “Aprendre de lletra. Records d'escola”.

L'escola de L'Obrera col·laborava en les altres activitats importants del centre. Els nois de l'escola participaven en els actes del Primer de Maig llegint textos o poesies (pàg. 58, 62 i 66).

També era important la celebració de la “Festa de l'Arbre” (veure pàg. 79). Era *“una gran festa en què es feia una plantada d'arbres. Això tenia un gran significat per a tots els nois i totes les noies de l'escola, ja que pretenia inculcar-nos l'amor vers la natura... Recordo un cop que aquesta plantada d'arbres es va fer a la plaça del Mercat (plaça de Mossèn Gaietà Ivern)... Van obrir l'acte unes paraules del president del Centre (Obrer), Josep Ferratjes Munté... El company Miquel Bargalló Martí – (a) Nostre Senyor de la Calle -, com a alcalde que era en aquells moments (cap al 1917 / 1918), va parlar lloant el sentit de germanor amb què havíem de convida tots, tant els petits com els grans...”*.

Josep Ferratjes Munté

Miquel Bargalló Martí

La narració d'aquesta experiència escolar continua a la pàg. 85, amb el capítol “L'escola canvia de local i de mestre”. Van anar a un pis de cal Pagot, al carrer de la Pica núm. 10, davant de la Font d'Estudi, on hi havia estat l'escola pública abans que no es fes el nou edifici del carrer de La Coma (ara Mare de Déu de la Roca, núm. 5). *“Allí vàrem reprendre l'escola. Teníem de mestre un jove d'uns vint-i-cinc anys de Sant Carles de la Ràpita; era molt amable i de bon temperament, tant a dins de l'escola com fora. Es deia Joan Rosales i es comportava com un cavaller. Es va fer estimar molt per tothom; no tenia mai un no per ningú. El seu sistema d'ensenyament era totalment*

diferent al que havíem tingut fins aleshores. Ens va repartir uns quaderns on hi havia uns exercicis que estaven molt ben explicats i que es podien comprendre fàcilment. Amb aquest nou mètode, en uns tres mesos ja havíem après més que en mig any amb l'anterior mestre. Amb els altres mestres, els dijous a la tarda sempre havíem fet festa, però el senyor Rosales ens va dir que, si nosaltres volíem i ens agradava aprofitar el temps, aquestes tardes fariem unes petites excursions pel camp per llocs escollits i diferents. Ho aprofitàvem per fer lliçons de botànica en plena natura. Llàstima que molts de nosaltres ja érem un xic grans, perquè aleshores els pares ens treien aviat de l'escola. Per això vàrem aprofitar poc aquelles noves maneres d'ensenyar... Si algun dijous feia mal temps i no podíem sortir al camp, ens deixava llibertat per anar a l'escola. Allí repassàvem, per exemple, les figures geomètriques. El senyor Rosales sempre es preocupava per tal de que nosaltres aprofitéssim al màxim el temps. Era un home de molta disciplina, i amorós a la vegada, que sabia manar i respectar als altres, perquè a ell també volia que el respectéssim. Avui encara el recordo amb estimació i enyorança...” (pàg. 87).

Aquest mestre era Joan Rosales Molins (Sant Carles de la Ràpita, 1891 – Vielha, 1963). Deuria estar de mestre a Mont-roig, a L'Obrera, del 1913 fins al juny de 1914. Veure “**Ressò mont-roigenc**” núm. 120 (IV trimestre 2011), a la pàg. 16: “Joan Rosales: mestre de L'Obrera”. Casualitats, camins celestes, fan que Joan Rosales conegués i es fes amic d'aquell important dramaturg Alejandro Casona, quan aquest, que havia estudiat magisteri, va anar al seu

primer destí, a Les, a la Vall d'Aran, on vivia Rosales des del 1924 i feia de mestre a Es Bòrdes. Els seus fill m'explicaven com llegia les seves primeres obres de teatre i li feia anotacions. I em comentaven que ho havia fet d'aquella “Nuestra Natacha”, aquella obra inspirada en Natalia Utray Sardà, la néta d'Agustí Sardà Llaberia.

L'Escola del “Centre Obrer” devia acabar amb la fi de la pròpia societat, el 1925, quan “homes d'idees avançades i revolucionàries” van aconseguir controlar els òrgans de direcció de la societat. Serien alguns d'aquells “homes d'acció” (CNT / FAI) que a l'inici de la Guerra Civil, onze anys després, varen fer a Mont-roig assassinats i malifetes.

D'ALTRES AFERS ESCOLARS (FINS AL 1936)

El “Diario de Tarragona”, del 28 d'abril de 1915, informa que “*el rector ha autorizado el cambio de local y de dirección a favor de Doña Dolores Torres Subirà, del colegio no oficial que las Hermanas Carmelitas poseen en Montroig*”.

A “La Vanguardia”, del 28 d'agost de 1917, hi podem llegir que el rector de la Universitat ha nomenat, entre d'altres mestres interins a Ricard Ballester per a Mont-roig. A aquest també el trobem en una de les fotografies del llibre “Aprender de letra. Records d'escola”, del curs 1919-1920 (aproximadament). Ricard Ballester Pallerola (Reus,

1891 – Barcelona, 1973), fou mestre i escriptor; es casà a Mont-roig amb Teresa Nolla Sabater. Fou dels mestres que intentà una renovació pedagògica durant la República. Després de la Guerra Civil fou depurat. El seu fill es Antoni Ballester Nolla (Mont-roig, 1920 – Barcelona, 2017) fou químic i un molt important oceanògraf. Des del 1966 participà en diverses expedicions i estades a l'Antàrtida.

–*El Restaurador*”, –*Diario de propaganda católico-social y de avisos*”, del 29 d'agost de 1917, explica: “*Por el ministerio de Instrucción pública se ha dispuesto transformar en graduadas con tres secciones cada una, las escuelas nacionales, una de cada sexo, existentes en Montroig (Tarragona)*”. Això suposava un important pas endavant en l'escolarització dels nens i nenes del poble. En el llibre “Emili Soler i Fors, mestre de Mont-roig. L'edifici de les escoles: història de la seva construcció. I altres fragments de les seves memòries”, a la pàg. 25, aquell mestre explica: “*Quant l'edifici va anar agafant forma, la gent l'aplaudia, però hi havia qui deia: “Sí, està molt bé, però és massa per a Mont-roig”... sí que semblava que un edifici tan gran resultava desproporcionat per a les necessitats escolars en aquells moments, però s'ha de tenir en compte que si llavors a Mont-roig només hi havia dues escoles unitàries, més endavant hi hauria dues escoles graduades amb tres seccions cada una i no era qüestió que després es presentés el problema que no es poguessin graduar les escoles per manca de local... (Quan) es va iniciar l'expedient per a la construcció d'un edifici escolar, no hi havia a tota Espanya cap escola graduada, ja que no podien considerar-se així les regències que comptaven amb dues seccions. Les escoles graduades a tot l'Estat no es varen establir fins a dotze anys més tard. Vaig tenir la visió que hi hauria un fort progrés a l'ensenyament primari i el convenciment que no es tardaria a imitar les nacions més civilitzades que feia temps que ja les tenien establertes...”*”.

“La Vanguardia”, del 14 de gener de 1918, explica que ha estat nomenada mestre interina per a Mont-roig Isabel Rosell. I al mateix diari, del 14 de juny del mateix any, comenta que ho ha estat Raimunda Escolar. I al 17 de novembre, que la directora provisional de l'escola graduada de nenes seria Sofia Monteverde.

“La Vanguardia”, del 13 de juliol de 1920, comenta que “*el maestro Juan Barona, director de la escuela graduada de Montroig, comunica al rector los trabajos efectuados para implantar en aquella escuela la mutualidad*”. En l'edició del 8 de juny de 1921 s'hi diu que es concedeix llicència per malaltia a Josefa Monteverde, que era mestra de Mont-roig.

Al diari “Tarragona”, del 24 de maig de 1923, s'explica que Josep Aguiló Puñet sol·licita obrir un col·legi particular a Mont-roig. Pel “Diario de Tarragona”, del 23 de juliol, sabem que s'ha donat l'autorització per a un col·legi de primera ensenyança. També el trobem en una de les fotografies del llibre “Aprendre de lletra. Records d'escola”, del curs 1923-1924 (aproximadament).

A “La Vanguardia”, del 6 d'abril de 1926, es cita que els mestres de Mont-roig i Les Borges han comunicat el tancament de les escoles per una epidèmia de xarampió. El mateix diari, l'11 de setembre, comenta que la Direcció General de Primera Ensenyança ha concedit una màquina de cosir per a les escoles graduades de Mont-roig i Reus.

El diari “La Tarde”, de Tarragona, de l'1 de març de 1927, parla dels cursos que la companyia de màquines de cosir Singer feia a diverses províncies i comenta el que varen fer a Mont-roig, on hi havia Frederic Capafons, un empleat de la companyia: “*El*

curso se verificó en la escuela graduada que dirige la distinguida maestra Doña Concepción Martí, y en la que prestan sus servicios las profesoras Doña Carmen Puig y Doña Carmen Charral (deu ser Charles), todas las cuales dieron cuantas facilidades les fue posible y prestaron su decidida cooperación a la obra cultural de que se trata... Durante los veinte días que duró el curso, al cual asistieron 32 señoritas y las tres maestras citadas, se verificó una exposición de primorosos trabajos, que acudió a admirar todo el vecindario. A la apertura y clausura del curso asistieron todas las autoridades de Montroig, que agradecieron a la Compañía «Singer» la atención de haber proporcionado al elemento femenino de dicha villa la ocasión de apreciar las ventajas de su obra cultural...».

El “Diario de Tarragona”, del 18 de maig de 1927, sota el titular de “Una excursión a esta provincia”, explica: “Los alumnos de la Residencia de Estudiantes Normalistas de Barcelona, acompañados del rector y administrador, efectuaron una excursión a Montroig y al castillo de Escornalbou. Su finalidad fue el estudio geológico de la interesante comarca y admirar el histórico castillo monasterio, finalmente restaurado gracias a la munificencia de su propietario, el ilustre políglota don Eduardo Toda. En

Montroig fueron recibidos, y amablemente hospedados, por las distinguidas familias de los alumnos residentes Josa, Benaiges y Boronat, y, tomando como centro aquella población, realizaron, durante los dos días que duró la estancia, las siguientes excursiones parciales. Al pantano de Riudecañas, Argentera y al castillo de Escornalbou, en donde, acompañados del señor Mestres, representante del señor Toda, recorrieron las numerosas dependencias, suntuosamente alhajadas con muebles de

época: contemplando las bellezas arquitectónicas de esta joya del arte románico y el grandioso panorama que se divisa desde sus esbeltos torreones, elevados alminares del Campo de Tarragona. A continuación visitaron, las estaciones prehistóricas inmediatas, especialmente la —Cueva Josefina—. En las minas de galena argentífera —El Porvenir— presenciaron el laboreo del mineral obteniendo muestras de sus tres clases y recibiendo explicaciones del técnico, y propietario de las mismas, señor Giner. Visitaron también el Santuario del Nuestra Señora de La Roca y el Areny, típico depósito de arenas rojas, formado por la fisiografía de los mismos y la flora, obteniéndose numerosas fotografías como recuerdo de tan instructiva y amena excursión”. També del mateix dia, trobem una crònica d’aquesta excursió a “La Vanguardia”.

Aquells “alumnos residentes Josa, Benaiges y Boronat” de Mont-roig eren: Jaume Josa Savall, de ca l’Amadeu, i pare de l’estimat, per molts de nosaltres, Jaume Josa Llorca; Antoni Benaiges Nogués, el mestre “Freinet”; i, penso que el darrer era, Frederic Boronat Benaiges. Sobre Antoni Benaiges també he trobat que a “La Vanguardia”, del 5 de febrer de 1929, a la pàg. 16, el trobem citat com a tresorer de la nova junta de l’Associación de Alumnos y ex-Alumnos Normalistas. Aleshores, el nom oficial d’on s’estudiava per mestre era el de “*Escuela Normal de Magisterio*”.

El “Diario de Tarragona”, del 7 d’octubre de 1928, comenta que s’ha assignat una biblioteca a l’escola graduada de Mont-roig, “*que utilizará también la escuela de niñas*”.

El “Diario de Tarragona”, de l’1 d’octubre de 1929, explicava que Frederic Boronat Benaiges, l’havíem trobar en aquella excursió d’alumnes de magisteri a Escornalbou i Mont-roig, havia sol·licitat a la Dirección General de Primera Enseñanza l’autorització per obrir un col·legi no oficial per a nens a Mont-roig.

“La Vanguardia”, del 10 de juny de 1931, diu: “*Entre las escuelas que por orden de 18 de mayo (—Gaceta— del 23 de mayo), han sido creadas con carácter definitivo...*”, i de les cinc que cita hi trobem a: “*Poblas y Aixarmadas (Montroig – Tarragona), una mixta, a cargo de maestra*”. Al “Correo de Tortosa”, del 21 de novembre de 1934, esmenta els següents mestres: Antonia Savé i Ernesto Alberich (a Mont-roig), i Maria Llauredó (a Les Pobles i Eixermades).

En el text “Rosa Virgili: de Mont-roig a la maternitat d’Elna (i la guerra civil a les pobles, al Mas Miró)”, publicat recentment a la secció “Història” d’aquest mateix web de “**Ressò mont-roigenc**”, aquesta deia: “*El pare, amb d’altres pagesos de les Pobles, en aquells primers anys trenta, van aconseguir que hi hagués escola al Mas Romeu. Hi van anar els meus germans. Jo, les primeres lletres les vaig aprendre al xalet que mossèn Josep tenia a les Pobles... (Aquest mossèn Josep era en Josep Munté Ferrando. Viví a l’actual carrer de Francesc Riba i Mestre núm. 5)*”. El 1951 aquestes classes es van traslladar a la nova escola del “*Xiringuito*”, a la cruïlla de la carretera de la mar (T323) amb la carretera estatal N340.

En el llibre “Estudi Onomàstic de la vila i terme de Mont-roig del Camp” de Ferran Jové Hortonedà, a la pàg. 85, s’hi esmenta quins eren els mestres de les “*escoles nacionals*” el 1932: Bonaventura Alvanedo, Carme Charles, Carme Puig, Concepció Martí, Josep Manano (deu ser Mariano) i Vicenç Viñuelas.

A la mestra Carme Charles la trobem en vàries de les fotografies del llibre “Aprendre de lletra. Records d’escola”, del curs 1930-1931 (aproximadament). També els mestres Josep Mariano i Vicenç Viñuelas, en una fotografia de l’any 1932 (aproximadament). Vicenç Viñuelas Ortiz va venir de mestre a Mont-roig procedent de Passanant (Conca de Barberà), hi va estar del 1926 al 1933.

En unes memòries del meu pare, Josep Martí Tost (de cal Panadero), en el capítol dedicat a la seva infantesa (el pare va néixer el desembre de l’any 1919), podem llegir: “*La primera escola on vaig anar fou la del Sr. Aguiló, l’escola dels cagons. La casa era la primera que hi ha al carrer de Sant Antoni, ara es la del Pau Pastor, està a*

l'esquerra al costat de la costa. El terrat on jugàvem donava al carrer del Bisbe Macià (crec que ha de ser o bé Costa Vila 4, o Sant Antoni, 11 o 15, perquè són els únics terrats que de Sant Antoni van al carrer del Bisbe Macià). Després vaig anar a les escoles públiques, on hi havia l'Ajuntament (al carrer de la Mare de Déu de la Roca núm. 5). Els nois teníem les classes a l'esquerra i les noies a la dreta. Al darrera hi havia el pati per jugar. Els nois teníem un horari i les noies un altre. Els mestres que vaig tenir eren el Sr. Mariano, Sr. Viñuelas i el Sr. Roig. Amb la República (1931), els estudis es feien en català i castellà. Si ens feien llegir un llibre en castellà, l'havien de traduir directament al català; i a l'inrevés. Així es com vaig aprendre el català. Com que aleshores el meu mestre era el Sr. Viñuelas, que era valencià, jo pronunciava totes les erres finals. Quan aquest mestre ens deixava sols, entre nosaltres organitzaven entremaliadures. La que recordo bé es aquella que van aprofitar que uns companys van sortir de classe per anar als serveis i els altres vam posar taules, una al damunt de l'altre, darrera la porta perquè no poguessin entrar. Quan va tornar el Sr. Viñuelas ens volia castigar a tots. El Sr. Viñuelas era el director de la banda de músics del Casino de Baix (aleshores "El Porvenir democràtic"), el dels republicans. Era molt amic del meu pare (Miquel Martí Aragonès); ell tocava el clarinet". Cal recordar que el Casino de Baix estava al segon pis de "cal Panadero". Continua: "El Sr. Roig va ser el meu últim mestre, ja que als catorze anys (1933) vaig deixar d'anar a l'escola. Ell ens ensenyava a cantar cançons catalanes. Fèiem excursions a peu l'ermita, a la mina de la Ranclavé, a la font d'en Solé, al Parc de Samà, a la Mola, al pantà de Riudecanyes, a Escornalbou..."

Al mestre Lluís Roig Gavalda el trobem en una fotografia del llibre "Aprendre de lletra. Records d'escola", del curs 1932-1933 (aproximadament).

Al "Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya" del 8 de febrer i 25 de maig s'hi diu que l'Ajuntament de Mont-roig pren l'acord d'instal·lar la conducció de l'aigua i l'arranjament del mobiliari "*mentre no es creïn les escoles que foren demanades pel Consell Local*".

"La Vanguardia", del 23 d'abril de 1936, llegim que "*Por el Ministerio de Instrucción Pública, han sido libradas catorce mil pesetas al Ayuntamiento de Montroig para la construcción de un nuevo grupo escolar*". El ministre era Marcel·lí Domingo, nascut a Tarragona però que va viure gran part de la seva vida a Tortosa. Tenia una forta relació amb Mont-roig, amb els homes d'arrel republicana. En el llibre "El Centre Obrer de Mont-roig del Camp (1911-1925)", a la pàg. 65, tot parlant dels actes programats a la tarda de les celebracions del Primer de Maig, s'hi diu: "*... Alguns anys venia Marcel·lí Domingo a fer una conferència - aquest era un gran amic del president de la societat, Josep Ferratjes Munté...*". Jo deia en el llibre: "*He sentit afirmar a la meua àvia Dolors Ferratjes Tost que algunes vegades aquells polítics que freqüentaven Mont-roig - com ara Marcel·lí Domingo o el també republicà Julià Nogués Subirà - s'havien allotjat a la casa que el seu pare, Josep Ferratjes Munté, tenia en el número 15 del carrer d'Amunt...*". Així doncs, sembla lògic que el ministre Marcel·lí Domingo fes servir la seva autoritat per promoure un nou grup escolar. Però, com sabem, tres mesos després hi hauria el "*Glorioso Alzamiento nacional*" i se'n va anar tot en orris; i no parlo tan sols del projecte de les escoles, també de la democràcia. Marcel·lí Domingo va fer el paper que uns trenta anys abans (el 1904) havia tingut Agustí Sardà Llaberia, per aconseguir les "escoles noves" al poble.

CLOENDA

Haviem vist com l'escola de Mont-roig, fins al 1799, estava en una de les cases que va caldre enderrocar per iniciar la construcció de l'Església Nova (1801). El 15 de setembre de 1799 es va derruir l'edifici on es feia l'escola i, provisionalment, durant dos anys, les classes es van fer a cal Nuet, al número 23 del carrer del Bisbe Macià. El dia 16 de maig de 1801, ja es van traslladar al nou edifici, que seria també l'Ajuntament, al núm. 3 del carrer de la Pica. Del 1880 al 1886 les classes es van fer a l'edifici a mig construir que seria l'Església Nova (anomenat aleshores el Fort). Després deuríem tornar al carrer de la Pica. Finalment el 15 de gener de 1911 es van inaugurar les escoles noves, gràcies a la constància i esperit de treball del mestre Emili Soler i a les gestions a Madrid del mont-roigenc, polític i pedagog, Agustí Sardà. El 1977 les escoles es van traslladat al nou emplaçament, a l'avinguda del doctor Sagarra.

ALGUNES INFORMACIONS COMPLEMENTÀRIES

S'han anat publicant diversos textos a “**Ressò mont-roigenc**” sobre persones o fets que s'esmenten en el text anterior.

Sobre Agustí Sardà Llaberia:

“Agustí Sardà Llaberia: pedagog i republicà”, número 84 (pàg. 23), 85 (pàg. 23), 87 (pàg. 32), 88 (pàg. 10), 89 (pàg. 29) i 90 (pàg. 32).

“Dues fotografies d'Agustí Sardà”, núm. 106 (pàg. 35).

“Els parents Llaberia d'Agustí Sardà: un ambaixador i dos importants metges”, núm. 99 (pàg. 12).

Sobre Antoni Benaiges Nogués:

“Antoni Benaiges Nogués: un mestre mont-roigenc assassinat el 1936”, núm. 116 (pàg. 12), 117 (pàg. 35), 118 (pàg. 12), 119 (pàg. 8), 120 (pàg. 10), 121 (pàg. 10), 122 (pàg. 10) i 123 (pàg. 10).

“Llibre sobre Antoni Benaiges Nogués”, núm. 125 (pàg. 14).

“Un altre llibre sobre Antoni Benaiges Nogués”, núm. 126 (pàg. 18).

Sobre Maria Moliner i família:

“De la costa de l'Oriola a Maria Moliner”, núm. 96 (pàg. 16) i 97 (pàg. 16).

“Fernando Ramon Moliner: Premio Nacional de Vivienda”, núm. 114 (pàg. 28).

“Un llibre dedicat a Fernando Ramon Moliner”, núm. 122 (pàg. 14).

Sobre Raúl Ruiz:

“Raúl Ruiz: cercant camins de llum”, núm. 12 (pàg. 14).

“Los vagabundos y el profesor Ribalta”, núm. 13 (pàg. 17) i 14 (pàg. 17).

“El farero de Marina”, núm. 15 (pàg. 21) i 17 (pàg. 13).

“El díaño”, núm. 19 (pàg. 15) i 20 (pàg. 17)

“... Però Rocabrúna viu, crònica d'un gra d'arena”, núm. 22 (pàg. 2).

“El cerebro del idiota y la amistad”, núm. 22 (pàg. 11).

“La llave que brilla”, núm. 24 (pàg. 13).

“Rocabrúna: un cicle inexistent, un poble increïblement versemblant”, núm. 27 (pàg. 25), 28 (pàg. 13), 29 (pàg. 24) i 30 (pàg. 15).